Zvjezdana Sikirić Assouline, Deniver Vukelić

ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 57, br. 1, Zagreb 2025.

UDK: 398.47(497.5)"1749"(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 1. 9. 2025.
Prihvaćeno: 31. 10. 2025.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.57.11

Progoni vještica u Hrvatskoj kroz perspektivu povijesti emocija

U ovome se radu analiziraju događaji oko Barbare Petruše iz 1749. godine koji čine studiju slučaja kmetice grofice Ane Rozine Jelačić, rođene barunice Vojnović, na imanju u Vivodini u ranonovovjekovnoj sjevernoj Hrvatskoj, optužene za magijske zločine, primarno kroz perspektivu povijesti emocija, ali i drugih najsuvremenijih historiografskih i interdisciplinarnih metoda. Primjenom teorija Williama Reddyja o emotivnim režimima, Arlie Hochschild o emocionalnom radu, Richarda Firth-Godbeherea o povijesnoj specifičnosti emocija i Barbare Rosenwein o emocionalnim zajednicama pokazuje se da su emocije bile presudne za mobilizaciju zajednice, oblikovanje svjedočanstava i legitimiranje presude u slučajevima progona vještica. Strah, gnjev i ogorčenje nisu se shvaćali kao individualne reakcije, nego kao normativno propisani osjećaji koji su strukturirali društveni poredak. Suđenje Barbari Petruši ilustrira kako su progoni vještica u 18. stoljeću funkcionirali kao sustavi emocionalne regulacije i kolektivne pedagogije osjećaja.

Uvod

U posljednjih nekoliko desetljeća razvila se interdisciplinarna i kontekstualna teorija emocija u povijesti, poznata kao povijest emocija (engl. *history of emotions*, franc. *l'histoire des émotions*). Već kod istraživanja osnivača časopisa *Annales*, Luciena Febvrea, u okviru njegova širokog interesa shvaćanja običaja, osjećaja i mentaliteta određenog razdoblja, obraća se pažnja na emocije, smatrajući da je psihologija „u samim temeljima svakog bavljenja poviješću".[1] Febvre postupno razvija svoju historijsku sociologiju, istražujući osjećaje i upravo u kontekstu pitanja progona vještica.[2] Kao i u brojnim drugim slučajevima, pokretači francuskog časopisa *Annales* bili su ispred svojeg vremena, a njihovi pristupi nisu bili tek najava suvremenih poddisciplinskih istraživanja i metodoloških inovacija nego pravi smjerokaz.[3] Suvremena teorija iz perspektive angloameričke historiografije emocije ne vidi isključivo kao biološki zadane i univerzalne, već kao kulturalno

[1] FEBVRE 1941: 5–20, ovdje 20.

[2] FEBVRE 1948: 9–15.

[3] O značenju časopisa *Annales* i povjesničara glede tog časopisa vidjeti: BURGUIÈRE 2006; ROKSANDIĆ, F. ŠIMETIN ŠEGVIĆ, N. ŠIMETIN ŠEGVIĆ 2019.

i povijesno specifične fenomene, oblikovane društvenim normama, diskursima i praksama određenog vremena. Iako emocije imaju fiziološku osnovu, njihovo imenovanje, vrednovanje, društveno dopušteno izražavanje i interpretacija duboko su uronjeni u povijesni kontekst. Time se povijest emocija jasno odvaja od ahistorijskih psihologizirajućih pristupa i postaje analitički alat za razumijevanje društvene dinamike, normativnih poredaka i mehanizama moći u prošlosti. Stoga se emocije kroz povijest mogu proučavati na različite načine, bilo kroz promjene naziva emocija ili kako su pojedine emocije mijenjale svoja značenja.[4]

Da bi se moglo proučavati povijest emocija, bilo je potrebno osmisliti niz konstrukata uz čiju će se pomoć one moći analizirati. Nekoliko je svjetskih znanstvenika stoga, primarno povjesničara i sociologa, stvorilo koncepte *emocionalnih režima*, *emocionalnog rada*, *emocionalnih utočišta* i *emocionalnih zajednica*. Američki povjesničar emocija William M. Reddy osmislio je pojmove *emocionalnih režima* (engl. *emotional regimes*) i *emocionalnih utočišta* (engl. *emotional refuges*). Prvi pojam, *emocionalni režimi*, označava emocionalna ponašanja koja nam nameće društvo u kojemu živimo, odnosno sve one pokušaje objašnjavanja načina na koje izražavamo emocije u različitim situacijama, to jest skup normi, diskurzivnih obrazaca i institucionalnih očekivanja koji reguliraju koje su emocije legitimne, kako se smiju izražavati i kakve posljedice njihovo kršenje proizvodi. Reddy pritom naglašava da emocije nisu samo unutarnja stanja nego i *emotivi* (engl. *emotives*) – govorni i simbolički činovi koji istodobno izražavaju i proizvode emocije.[5] Drugi pojam koji je Reddy uveo, pojam je *emocionalnih utočišta*, koja označavaju prostore, prakse ili odnose u kojima pojedinci ili skupine mogu privremeno suspendirati ili ublažiti pritisak dominantnog emotivnog režima, odnosno u tim su utočištima dopušteni drugačiji oblici emocionalnog izražavanja koji bi u službenom ili javnom kontekstu bili sankcionirani, stigmatizirani ili opasni, u kojima ljudi mogu dati oduška svojim emocijama[6], dakle, svojevrsna su – prema Reddyju, „područja emocionalne slobode“.[7] Britanski povjesničar emocija Richard Firth-Godbehere smatra da ta *emocionalna utočišta* mogu pokrenuti revoluciju, pogotovo u slučajevima kad potisnuti osjećaji postanu pokretači promjena u *emocionalnom režimu*.[8]

Američka sociologinja Arlie Russell Hochschild osmislila je, pak, pojam *emocionalnog rada* (engl. *emotional labour*) kao potrebu za izazivanjem ili potiskivanjem osjećaja da bi se zadržalo vanjsko držanje koje će u drugima stvoriti odgovarajuće stanje uma, odnosno društveno očekivano upravljanje vlastitim

4 FIRTH-GODBEHERE 2023: 12.

5 REDDY 2001: 96–99.

6 FIRTH-GODBEHERE 2023: 12–13; REDDY 2001.

7 REDDY 2001: 128–129.

8 FIRTH-GODBEHERE 2023: 14.

emocijama u skladu s normama zajednice ili institucije.[9] Firth-Godbehere je zaključio da je *emocionalni rad* nužan da bismo ostali u granicama *emocionalnog režima*, odnosno da on postoji jer *emocionalni režimi* određuju odozgo prema dolje, iz pozicije vlasti, države, religije, filozofije ili nekog moralnog kodeksa.[10] Četvrti je pojam osmislila američka povjesničarka Barbara H. Rosenwein. Riječ je o *emocionalnim zajednicama* (engl. *emotional communities*), pravilima koja opisuju slučajeve kad emocije ne dolaze odozgo prema dolje, od države ili religije, već odozdo prema gore, proizlazeći iz puka i pučke kulture.[11] Ona obuhvaćaju sve one zajedničke osjećaje koji povezuju određene članove zajednice. Prema Rosenwein, različite društvene skupine – obitelji, sela, sudovi, crkvene institucije – mogu istodobno njegovati različite emocionalne norme, hijerarhije i prakse.[12] Firth-Godbehere smatra da jedna osoba može biti istovremeno pripadnikom više *emocionalnih zajednica* i *emocionalnih režima*.[13]

Iznesene teorijske osnove povijesti emocija u ovom će prilogu biti jedan mogući pristup alatima za čitanje slučaja iz fenomenologije progona vještica koja predstavlja dio kompleksnijih problema europskog i hrvatskog ranonovovjekovlja.

Progoni vještica u Hrvatskoj kroz perspektivu povijesti emocija

Složeni fenomen suđenja za magijske zločine i progone vještica višestoljetni je skup različitih procesa koji su se odvijali i u Europi i na hrvatskome povijesnom prostoru, od kasnoga srednjeg vijeka, no posebno u razdoblju ranoga novoga vijeka. Želja nam je bila na povijesnim izvorima s hrvatskog povijesnog prostora istražiti kako bi se ovaj fenomen mogao promatrati kroz perspektivu povijesti emocija.

Ako se primijeni koncept *emocionalnih režima* Williama Reddyja, tada su progoni vještica dio specifičnog emocionalnog poretka u kojemu su svjetovna i crkvena vlast od podanika očekivali da svoje osjećaje izražavaju u skladu s religijskim i političkim normama. Strah od hereze i od „nevidljivih neprijatelja" bio je ne samo individualna reakcija nego i društveno propisana emocija, odnosno osjećaj koji se morao potvrditi u javnom prostoru, bilo kroz svjedočenja protiv osumnjičenih, bilo kroz sudsku praksu. Onaj tko među sudionicima nije pokazivao „ispravan" ili „pravilan" strah, ogorčenje ili gnušanje svojstveno čitavoj zajednici mogao je i sam postati sumnjivim, bilo zbog znaka moralne ravnodušnosti pa i moguće sumnje na suučesništvo.[14] Dakle, dobivamo reinterpretaciju progona

[9] HOCHSCHILD 1983: 7; FIRTH-GODBEHERE 2023: 13.

[10] FIRTH-GODBEHERE 2023: 13.

[11] ROSENWEIN 2007: 18–20.

[12] ROSENWEIN 2007: 18–20.

[13] FIRTH-GODBEHERE 2023: 14.

[14] REDDY 2001: 124–130.

vještica ne kao iracionalnih devijacija unutar inače „racionalnog“ pravnog sustava, nego kao dosljedno funkcionirajućih mehanizama emocionalne regulacije ranonovovjekovnih društava. U tom se smislu progoni vještica mogu razumjeti kao ekstremna, ali logična manifestacija emotivnog režima utemeljenog na strahu od božanske kazne, demonske infiltracije i moralnog rasapa zajednice. Sudski je diskurs djelovao kao *emotivni aparat*: verbalni izrazi straha, sumnje i moralne osude, odnosno emotivi, nisu tek reflektirali emocionalno stanje zajednice, nego su ga oblikovali i stabilizirali.

Teorija Arlie Russell Hochschild o *emocionalnom radu* također je vidljiva u procesima protiv navodnih vještica jer su lokalne, ali i šire zajednice morale neprestano usklađivati svoje stvarne emocije s očekivanima.[15] Susjed koji je možda osjećao simpatiju ili ravnodušnost prema optuženoj osobi bio je prisiljen potiskivati te osjećaje i demonstrirati društveno prihvatljiv gnjev, gnušanje ili strah. Sudski su procesi tako postajali lokusi *emocionalnog rada* na kojima se treniralo i disciplinirало zajednicu što joj valja osjećati.

Richard Firth-Godbehere u svojem je istraživanju kulturne povijesti emocija naglasio koliko su osjećaji uvijek povijesno i kontekstualno uvjetovani.[16] Prema njemu, strah od vještica u 17. i 18. stoljeću nije bio identičan našem suvremenom pojmu straha. Naprotiv, on je bio isprepleten s teološkim kategorijama grijeha, ugovora s đavlom i narušavanja božanskog poretka. Ljudi nisu samo osjećali prijetnju fizičkoj sigurnosti već i ontološki užas, odnosno osjećaj da cijeli svemir i svijet oko njih može biti narušen djelovanjem zlih sila, demona, vještica i zlonamjernih magijskih čini. Taj specifični emocionalni okvir oblikovao je i način na koji su zajednice prihvaćale torturu ili pogubljenja kao „nužan lijek“ protiv zla. Firth-Godbehere navodi da su dvije glavne emocije koje je uočio u slučajevima vezanima uz europske progone vještica strah i gnušanje, odnosno posebna vrsta gnušanja, *abominacija*.[17] Uporište u tim emocijama Firth-Godbehere vidi i u teološkim stajalištima srednjovjekovnog teologa Tome Akvinskoga koji je sastavio popis emocija koji je temeljio na starijim antičkim konceptima Platona i Aristotela. Njegov se popis sastojao od primarnih i sekundarnih strasti. Primarne je strasti podijelio na konkupiscibilne (pohotne) i irascibilne (gnjevljive) strasti. Obje su skupine u oprečnim parovima. Tako je u pohotne ubrojio *amor* (ljubav), *odium* (mržnja), *desiderium* (žudnja) i *fuga* ili *abominatio* (bijeg ili abominacija) te *delectatio* ili *gaudium* (ugoda ili radost) i *dolor* ili *tristitia* (bol ili tuga). Firth-Godbehere upravo tu vidi jedan od glavnih emotivnih temelja progona vještica, činjenicu da su ljudi osjećali strah i gnušanje prema osobama koje su smatrali vješticama. Gnušanje ili abominacija je prema njegovoj definiciji sve ono što ljudi

15 HOCHSCHILD 1983: 6–9.

16 FIRTH-GODBEHERE 2023: 45–53.

17 FIRTH-GODBEHERE 2023: 104–106.

smatraju odvratnim, gadljivim, neugodnim i pogrešnim. Također, abominacije se mogu odnositi i na sve ono što može povrijediti ljude s kojima se dolazi u dodir, ali isto ih se tako može i zaraziti i pokvariti. Riječ *abominacija* u latinskom prijevodu Biblije, Vulgati, koristila se za sve one odbojnosti koje Bog osjeća prema ljudima koji griješe.[18]

Također, koncept *emocionalnih zajednica* Barbare Rosenwein vidljiv je u trenutcima kad, primjerice, seoska zajednica koja progoni jednu ženu zbog sumnje u vještičarenje nije pravna institucija na djelu, već *emocionalna zajednica* u kojoj se definira što znači biti dobar susjed, vjeran kršćanin ili lojalan podanik. Emocionalna energija koja se oslobađala u javnim spektaklima suđenja i javnih pogubljenja bila je sredstvo učvršćivanja granica te zajednice – kroz kolektivno proživljavanje straha, mržnje, pa i katarzičnog olakšanja nakon izvršenja presude.[19] Posebno je važno istaknuti da emotivni režimi u progonima vještica nisu bili monolitni, nego su se preklapali i sukobljavali s lokalnim emocionalnim zajednicama. Dok su lokalne zajednice često tolerirale ili čak vrednovale određene magijske prakse kao načine emocionalne regulacije – suočavanja s bolešću, gubitkom, nesigurnošću ili ekonomskim stresom – institucionalni emotivni režim (Crkva, sud, feudalna vlast) takve je prakse reinterpretirao kao prijetnju moralnom i kozmološkom poretku. Time se sukob nije vodio samo oko „istine" ili „krivnje" nego oko legitimnosti emocionalnih reakcija i praksi. U trenutku pokretanja sudskog postupka dolazi do kolapsa *emocionalnih utočišta* i njihove transformacije u dokaze devijacije. Prakse koje su prethodno omogućavale preradu straha ili nemoći – primjerice narodno liječenje, zaštitni rituali ili ženske mreže solidarnosti – bivaju izuzete iz lokalnog emotivnog konteksta i podvrgnute evaluaciji prema normama dominantnog emotivnog režima. Optužena osoba pritom biva prisiljena na emocionalni rad: od nje se očekuje kajanje, strah, poniznost i priznanje, dok se emocionalni otpor (poricanje, ravnodušnost, bijes) interpretira kao dodatni dokaz demonske povezanosti.

Kombinacijom ovih teorijskih perspektiva prema konceptima emocija, progoni vještica mogu se promatrati kao strukturiran i normiran sustav u kojem emocije imaju presudnu društvenu funkciju. Emocije tako nisu više samo posljedica progona nego i njihov uzrok i instrument – one su gorivo koje je pokretalo i legitimiralo čitav taj kompleksni fenomen, štoviše dio su sustava društvene regulacije emocija. Emocije su mobilizirale zajednice, davale potporu represivnim postupcima i reproducirale moć kroz javno discipliniranje osjećaja. Povijest emocija stoga nudi dragocjen ključ za razumijevanje zašto su progoni bili ne samo mogući nego i uvjerljivi ljudima toga vremena.

[18] FIRTH-GODBEHERE 2023: 112–113.

[19] ROSENWEIN 2007: 2–5.

Pravna podloga kao emocionalni režim

Prvih nekoliko stoljeća suđenja za magijske zločine na hrvatskom povijesnom prostoru ne daju nam konkretne podatke o detaljima slučajeva. Sačuvani zapisi suđenja za magijske zločine u sjevernoj Hrvatskoj, preciznije u zagrebačkom Gradecu, u 14. i 15. stoljeću zapisani su u sudskim knjigama koje su skupina godišnjih bilježaka nazivanih katernama ili kvaternama[20], i gdje se tek pojedino suđenje može vidjeti kao podatak da se dogodilo uz minimalne činjenice o sudionicima parnice i optužbi, tek povremeno presudi.

Svi sudovi na području sjeverne Hrvatske (sudovi slobodnih kraljevskih gradova, županijski sudovi i vlastelinski sudovi) sudili su po gotovo istim procesnim pravilima. Do 16. stoljeća u Svetom Rimskom Carstvu koristio se akuzatorni postupak u kaznenom pravu.[21] No od 16. stoljeća nadalje počeo se koristiti inkvizitorni pravni postupak koji je proizašao iz rimsko-kanonskog prava. Ključna razlika između ova dva načina vođenja postupka bila je shvaćanje zločina kao štete po čitavu zajednicu te uporaba torture, odnosno ispitivanja mučenjem, kao primarnog dokaznog sredstva.[22]

Opća pravnička djela iz kaznenog prava 17. i 18. stoljeća imala su velik utjecaj na promjene zakonskih pogleda prema magijskim zločinima, ali i na stvaranje novih emocionalnih režima. Jedan od najvažnijih autora ovakve literature svakako je Benedikt Carpzov (1595 – 1666), profesor pravnoga fakulteta u Leipzigu, autor djela *Nova carska saska praksa u kaznenim predmetima*, *u tri dijela podijeljena* (lat. *Practica nova imperialis Saxonicae rerum ciminalium*, *in partes III divisa*) iz 1635. godine.[23] Ovo je djelo obuhvaćalo cjelokupno materijalno i procesualno kazneno pravo koje je u 17. stoljeću bilo na snazi na njemačkom prostoru, poglavito u Saskoj. Ovo se djelo sastoji od tri dijela, a svaki se dio dijeli na pitanja (lat. *quaestiones*) i odgovore. Carpzov se pitanjem magije bavi u prvome dijelu ove knjige, a posvećena su mu ukupno tri pitanja. Pitanje broj 48 nosi naslov „O zločinu čarobnjaštva. I je li ispravno da magistrat kažnjava čarobnjake i vješce smrtnom kaznom?“ (lat. *Qvaestio XLIIX. De Crimine Sortilegii; Et num recte Magistratus in Sortilegos et Maleficos poena mortis animadvertat?*[24]). Pitanje broj 49 nosi naslov „Kako se kažnjavaju vješci i vještice koji sklapaju ugovor s demonom i predaju se u njegovu vlast?“ (lat. *Qvaestio XLIX. Quomodo puniantur Malefici ac Sagae*

[20] Izvorno ime dolazi od lat. pridjeva *quaterna*, u značenju „četverostruka“, što u ovome slučaju označava format stranice u koju se zapisivalo, lista koji je podijeljen na četiri dijela, a jedna stranica je izdužena i okomita.

[21] Vidjeti: BOES 2016.

[22] BARAC 2018: 42.

[23] U ovom radu koristili smo CARPZOV 1646: drugo ispravljeno izdanje ovoga djela.

[24] CARPZOV 1646: 309–319.

cum Daemone paciscentes, seque ipsi mancipantes?[25]). Konačno, treće po redu, pitanje broj 50 naslovljeno je s „Koja je kazna za proricatelje i vješce koji vrše magijska umijeća, a nisu sklopili izričit ugovor s demonom?“ (lat. *Qvaestio L. Qvae sit poena Ariolorum, atque Maleficorum qvi citra pactionem expressam cum Daemone, artes magicas exercent?*[26]). Već u prvoj točki odgovora na 48. pitanje Carpzov smatra da magijski zločin vrijeđa Božje veličanstvo, što potkrjepljuje nizom citata starijih autora, pravnih i teoloških, od najstarijih rimskih zakonika pa do Justinijanovog zakonika, djela skolastičkih autora pa sve do demonoloških priručnika 15. i 16. stoljeća, od kojih je najpoznatiji *Malleus maleficarum* Heinricha Kramera Institorisa (i uvjetno Jakoba Sprengera). U drugoj točki tog odgovora smatra sve one koji se bave magijom neprijateljima ljudskoga spasa i roda te otpadnicima od kršćanske vjere. U 10. i 11. točki donosi dva načina na koje teolozi naučavaju da se s demonom može sklopiti ugovor. Prvi je stavljanjem svoga imena u popis čarobnjaka, odricanjem Boga, raskidanjem krštenja, odavanjem počasti demonu, ponekad uz posebne ceremonije. Drugi je način, pak, prešutnim ugovorom, čineći određene radnje koje pripadaju domeni demonskoga. Ono što je izuzetno važno, u 14. točki istog odgovora navodi da postoje mnogi koji smatraju da je magija iluzija i da čovjek i demon ne mogu sklopiti ugovor i da demon ne može napraviti ništa bez Božje dozvole, a ako je Bog dao dopuštenje, tada čovjek nije odgovoran.[27] Ovo je u osnovi stariji teološki pogled na magijske zločine, sadržan i u *Gracijanovom Dekretu*. Kao protuargument Carpzov navodi stajališta isusovca Martina Del Ria i drugih demonoloških autora koji smatraju da magijske praktičare treba kažnjavati najstrožom, smrtnom kaznom. U 49. pitanju Carpzov govori više o samoj kazni za ovakve zločine. Ovdje donosi i propise zakona njemačkoga kneza izbornika koji propisuje spaljivanje na lomači za sve one magijske praktičare koji su sklopili savez s demonom, pa i ako nisu nikome nanijeli štetu. Također, istu kaznu predviđa i za one koji nisu potpisali izričiti ugovor s demonom već samo spolno opće s inkubima i sukubima, na što se poziva na različite ključne, već prije spomenute autoritete, od Jeronima, Augustina iz Hipa, Heinricha Kramera i Jakoba Sprengera do Martina Del Ria i drugih.[28]

Prvi kazneni zakonik koji je djelomice već prešao na inkvizitorni sustav bio je *Constitutio Criminalis Carolina* cara Karla V. iz 1532. godine. *Carolina* je u teoriji još uvijek zadržavala akuzatorni kazneni postupak, ali u praksi je ovaj zakonik već bio gotovo isključivo inkvizitoran. Ovu će praksu nastaviti i donjoaustrijski zakonik *Ferdinandea* cara Ferdinanda III. iz 1656. godine te gornjoaustrijski *Leopoldina* cara Leopolda I. iz 1675, pa sve do zakonika *Constitutio Criminalis*

[25] CARPZOV 1646: 319–327.

[26] CARPZOV 1646: 328–345.

[27] BAYER 1982: 448–449.

[28] BAYER 1982: 452.

Theresiana iz 1768. kraljice Marije Terezije.[29] I *Carolina* i *Ferdinandea* zakonici su koji su izravno oslonjeni na teorijske pravne poglede Carpzova djela te su time postali normativi emocionalnih režima, odnosno onoga što jest, a što nije ispravno u pitanju percepcije, vođenja i presuđivanja navodnih magijskih zločina.

Osnovna razlika između ova dva načina vođenja postupka jest da je u akuzatornom postupku tužitelj nekim zločinom oštećena osoba, a u inkvizitornom postupku oštećenik je javnost koju zastupa javni tužitelj koji je prisežnik pri županijskom sudu čiji je zadatak bio provesti istragu i prikupiti dovoljno dokaza da se povede formalna tužba. Teret dokazivanja tako je bio prebačen na javnog tužitelja, koji više ne bi bio progonjen ako se ne bi uspjela dokazati krivnja. Prije toga su i tužitelji morali jamčiti svojom zakletvom da su u pravu, što je izazivalo i pobune među službenicima.[30] Dakle, može se iz navedenoga vidjeti da je prijelaz s akuzatornog na inkvizitorni kazneni postupak došao na hrvatski prostor i u pravnu praksu pod neformalnim utjecajem pravne prakse njemačkih i austrijskih zemalja, iako službeno nije bio donesen nikakav kazneno pravni zakonik koji bi službeno vrijedio za Hrvatsku, već su se pravnici na hrvatskome prostoru pozivali na svu navedenu literaturu kako bi se opravdali dijelovi sudskog postupka i donijela presuda.

Od 16. do 18. stoljeća Zagrebačka, Križevačka i Varaždinska županija predstavljale su administrativno sudske teritorijalne i plemićke zajednice. Ove su tri županije više bile sudske teritorijalne jedinice, negoli upravne te ustvari nisu djelovale samostalno u odnosu prema kralju i/ili zajedničkom Ugarsko-hrvatskom saboru. Više županija je pripadalo pod jedinstvene distrikte (lat. *districtum*), teritorij pojedine županije dijelio se na kotare (lat. *processus*), a kotari su se dijelili na općine ili sudčije (lat. *communitates* ili *iudicatum*). Na teritoriju čitave županije djelovao je županijski sudbeni stol (lat. *sedes iudiciaria* ili *sedes sedria*) koji je do reforme sudstva 1723. godine djelovao kao prvostupanjski sud u građanskim i kaznenim parnicama. Nakon reforme županijski je sudbeni stol postao prizivno sudište za žalbe protiv presuda vicežupana, plemićkih sudaca i vlastelinskih sudova, te kazneno sudište. U građanskim parnicama bavio se urbarijalnim pravom i drugim sporovima u vezi s obavljanjem gospodarskih i upravnih poslova županije.[31] Četiri važne skupine službenika u županijskoj upravi prve polovice 18. stoljeća čine županijski bilježnici, županijski blagajnici, plemićki suci te zamjenici plemićkih sudaca. Oni su bili najniži organ vlasti, koji je izravno komunicirao s vlastelinstvima, objavljivali su općinama naredbe i naloge županije i viših upravnih tijela te pazili na red i mir u kotaru pod svojom nadležnošću. Plemićki su suci djelovali i kao prvostupanjski, kotarski sud za parnice među plemstvom ili između plemstva i seljaštva. Na njihove se presude moglo apelirati na županijski sud

[29] BARAC 2018: 42.

[30] BARAC 2018: 42.

[31] BEUC 1969: 80–85 i HORBEC 2010: 180.

kao višu instancu. Uz pomoć jednoga prisegnutog pomoćnika ili prisežnika (lat. *juratus assessor*, skr. *jurassor*) izricali su presude, a djelovali su i kao istražitelji na terenu na temelju županijskih odredbi. Tome je pripadalo ispitivanje svjedoka, istraživanje stanja infrastrukture, popravaka, regulacije i slično, stoga je zbog terenske prisutnosti njihov utjecaj na stanovništvo bio velik.[32]

Županijski sudbeni stol sazivao je župan ili dožupan, a dožupan je predsjedavao. Za sudbenim stolom nazočili su plemićki sudac, prisegnuti prisjednik, bilježnik koji je vodio zapisnik i nekoliko prisjednika koje bi odredio sam župan. Pred županijskim sudovima vodile su se dvije vrste postupaka: redoviti, u slučajevima šteta i manjih nasilja za koje maksimalna kazna iznosi 100 florena i izvanredni, u slučajevima težih kaznenih djela za koja se može izreći i smrtna kazna.[33] Zasjedanja županijskih sudova održavala su se u trajanju tri do četiri uzastopna dana što se vidi i iz zapisnika sačuvanih parnica. Javni tužitelj je u inkvizitornom postupku ovisio o optužbama iz puka, odnosno o svjedočenjima, bilo svjedoka, bilo optuženika pod torturom, za pokretanje istrage i formalne tužbe. Sudovi su morali reagirati na svaku čak i najmanju sumnju za počinjen zločin, kao temelj istrage (lat. *fundamentum inquisitionis*), što je u praksi značilo da nije trebalo postojati čvrstih dokaza da bi se povela istraga. Početak istrage (lat. *inquisitio*) sastojao bi se od ispitivanja svjedoka, a njihovi iskazi postajali bi ključno dokazno sredstvo na temelju kojeg se mogla dalje povesti formalna tužba. Dva su svjedočanstva bila dostatna za podizanje tužbe. Presuda se mogla donijeti na temelju ocjene suda o vjerodostojnosti svjedočanstva ili na temelju priznanja optuženog. Optužba se mogla dići i kroz dobivanje priznanja optuženoga kroz blago (nenasilno) ispitivanje (lat. *examen benevole*) ili, češće, ispitivanjem pod torturom (lat. *examen torturale*, *in tortura*).[34] Od početka 17. stoljeća sve su parnice konačno oblikovane prema klasičnom inkvizitornom kaznenom postupku čiji je redoslijed uglavnom bio: istraga (lat. *inquisitio*), tužba (lat. *actio*), parnička rasprava (lat. *processus*, *causa*), ispitivanja (lat. *benevole examen* ili *examen in tortura*, *examen torturale*) te konačne presude[35], no moglo je biti i varijacija s ispitivanjem koje prethodi istrazi, te više parničnih ročišta.

Ovakav je sudski postupak bio propisan za svaki zločin koji se kazneno gonio prema pravnim propisima 17. i 18. stoljeća, no u slučaju progona vještica ovaj je pravni postupak imao dodatni element emocionalnog režima, odnosno propisivao je unaprijed kako emocionalne zajednice trebaju reagirati na pojavu situacija u kojima je netko optužen za magijski zločin. Kao što smo vidjeli, takvo normiranje proisteklo je svjetovnim pravnim shvaćanjem koje je nastalo kao kombinacija

[32] HORBEC 2018: 433.

[33] BILIĆ 2006: 34.

[34] DOBRICA I PAJNIĆ 2013: 15.

[35] DOBRICA I PAJNIĆ 2013: 15.

akumulacija višestoljetnih pravnih i teoloških čitanja magije kao zločinjenja (lat. *maleficium*), nečega što je apsolutna abominacija koje se treba gnušati i usuglašenim *emocionalnim radom* isključiti i odbaciti iz zajednice.

Studija slučaja – suđenje Barbari Petruši iz Vivodine, 1749. godine

Metodološke postavke povijesti emocija mogu se provjeriti na temelju studije slučaja iz mikrohistorijskog rakursa: Ginzburg navodi kako upravo ta perspektiva pomaže, jer opće pretpostavke testira na specifičnim slučajevima.[36] U tom smislu odabran je dobro dokumentirani slučaj kmetice Barbare Petruše (lat. *Barbara Petrussa*, još i hrv. Bara Petruševka)[37], koja je bila kmetica grofice Ane Rozine Jelačić, rođene barunice Vojnović[38], na imanju u Vivodini[39] te koja je bila suđena i osuđena za magijske zločine pod ingerencijom suda Zagrebačke županije 1749. godine.

Prije svega, ovaj smo slučaj odabrali jer je za njega sačuvana cjelovita dokumentacija provedbe sudskoga kaznenoga postupka i jer je imamo u svim oblicima, preslici izvorne arhivske građe, objavljenom prijepisu i prijevodu. Izvorna građa čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u kodeksu pod nazivom „Listine hrvatske 18. vieka – Parnice proti vještícam".[40] Prvi su put ovi

[36] Vidjeti: GINZBURG 1993; ROKSANDIĆ et al. 2022.

[37] U ranonovovjekovnim izvorima hrvatska ženska prezimena često se pišu ženskim oblicima izvedenima od muškoga prezimena (ili nadimačkog korijena) s nastavcima -ina/-iana u latiniziranju i -ica, -ka, -ička, -ovka u slavenskoj/hrvatskoj praksi (*Petruš-evka*). U suvremenoj onomastičkoj literaturi to se opisuje pojmom „ženska prezimena", tj. tvorbeni modeli u kojima se ženski nositelj razlikuje od muškoga. Tako su ih vjerojatno nazivali i sumještani u lokalnom govoru na hrvatskom jeziku. Žene su se nazivale ili djevojačkim prezimenom, dakle očevim, ili pak suprugovim. Vidi više o ovoj temi u KUNA 2014: 71–90. S obzirom na to da je u ovome slučaju među svjedocima optužbe optuženičin sin Ivan Petruša, jasno je da je Petruša prezime njezina supruga. Također njezino se ime Barbara često krati na kolokvijalni nadimak Bara. Često se u sudskim spisima i na latinskom jeziku koriste nadimci i ovakve izvedenice prezimena, no ovdje to nije slučaj. U ovim se dokumentima, kad god je riječ o službenom dijelu dokumenta pisanom latinskim jezikom, optužena navodi kao *Barbara Petrussa*, no čim se tekst prebacuje na hrvatski jezik svjedoka ili iskaza optužene, uglavnom se navodi kao Bara Petruševka.

[38] Ana Rozina Jelačić (lat. *Anna Rosina Jelacich, nata baronessa Vojnovich*) (1700 – 1770), barunica, kći Ivana Jurja Vojnovića i Marije Terezije Vojnović, supruga Jurja Josipa Jelačića (1698 – 1760).

[39] Vivodina je selo u blizini današnje hrvatsko-slovenske granice, između Žumberka i grada Ozlja.

[40] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43. Fascikl 48, *Processus Inclytorum Zarabiensis er Crisiensis Fisci Magistrati et Actori, Conta Barbaram Petruss magia incusatam et I. Terminatus. Actio fiscalis*, folio 29–33 i folio 81–92. Čini se da su dokumenti iz nekog razloga razdvojeni, i označeni naknadno brojevima folia, ali su izvorno vjerojatno svi bili u prvome dijelu, fasciklu br. 48 jer na njemu piše *Terminatus* (završeno). Ovaj skup dokumenata najvjerojatnije je slagao u jedan osobno zagrebački povjesničar i arhivist Ivan Krstitelj Tkalčić, iako, zanimljivo, u njemu nema ostalih slučajeva iz njegova rada iz 1892. godine, TKALČIĆ 1892: 1–103, primjerice slučajeva od 14. do 17. stoljeća; ovdje su pohranjeni samo dokumenti iz 18. stoljeća.

dokumenti objavljeni u Tkalčićevom radu u *Starinama* XXV 1892. godine[41], a prijevod je prvi objavio Vladimir Bayer u svoj knjizi *Ugovor s đavlom*[42]. Zapisnici izvornih dokumenata pisani su latinskim jezikom u dijelovima teksta koji se tiču službenog pravničkog dijela, a tamo gdje je riječ o iskazima svjedoka ili optužene jezik je hrvatski, kajkavskog idioma. Sudski zapisnici su datirani na 17. – 19. ožujka, 21. ožujka, 28. travnja i 29. travnja 1749. godine.[43] Odlučili smo suđenje i njegove dijelove pratiti kronološki, kako je Bayer predložio u svome prijevodu, dakle redoslijedom kako se proces odvijao (istraga, optužnica, sudska rasprava, ispitivanje mučenjem, presuda), a ne prema sudskom obliku fascikla gdje je tužba osnovni dokument, a ostali su dokumenti ranijih datuma označeni kao prilozi slovima. Primarni razlog ove odluke je metodološki, ali i stoga što su unutar samoga kodeksa dokumenti fizički razdvojeni, odnosno nisu složeni i numerirani kako bi trebalo te se između njih nalazi i druga, nepovezana građa.

Dvije istrage i optužnica

Početni dokument ovoga slučaja koji smo analizirali inače je prvi dokument koji je nastajao u procesima 17. i 18. stoljeća, zapisnik o istrazi (lat. *inquisitio*), odnosno zapisnik o ispitivanju svjedoka, datiran s početnim datumom 17. ožujka i završnim 19. ožujka 1749. godine, što vjerojatno znači da je samo ispitivanje trajalo tri dana. Postupak ispitivanja svjedoka u Kostelu[44] proveo je plemićki podsudac Zagrebačke županije Petar Gojmerac[45] na zahtjev odvjetnika županijskog poglavarstva. Postupak je započeo iskazima svjedoka optužbe, kmetova Ivana Haramije, Andrije Blaže, Ivana Farkaša, Stanislava Juretića, Jele Gales, supruge Petra Pleskine, Ivana Petruše, sina optužene i Stanislava Kapusine. Svih sedam svjedoka optužbe bili su kmetovi na istome vlastelinstvu barunice Jelačić u Vivodini kao i optužena. Ovim je prvim dijelom procesa tako otvorena istraga protiv „Barbare Petruše, kmetice velikodušne i veličanstvene gospodarice Ane Rozine Jelačić, rođene barunice Vojnović, s dobra u Vivodini u gore navedenoj županiji uhićene i pritvorene u pogledu optužbi za magiju (...)“.[46]

41 TKALČIĆ 1892: 56–72.

42 BAYER 1982: 657–680.

43 Važno je napomenuti da Tkalčić u svojoj objavi izvornika, u TKALČIĆ 1892: 56–72, slijedi redoslijed kako se izvorna građa i danas nalazi u ovome kodeksu, s tužbom, a zatim prilozima A, B i C. Bayer u svome prijevodu, BAYER 1982: 657–680, donosi kronološki pregled dokumenata i kod njega je glavni dokument iz kodeksa, onaj tužbe od 28. travnja, tek pod rednim slovom f) na stranicama 671–674.

44 Kostel je danas naselje nedaleko od današnjega grada Pregrade i utvrde Kostelgrad. Ovdje se vjerojatno misli na Kostelgrad.

45 Lat. *Petrus Goymerecz*.

46 Izvorna građa dokumenta istrage, tj. iskaza svjedoka Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 82–87, oznaka priloga B; prvi put objavljen prijepis u TKALČIĆ 1892: 60–67, prilog B; prvi prijevod u BAYER 1982: 658–668, kao dokument a).

Prepričani sadržaj iskaza ovdje navodimo u skoro punom opsegu jer smatramo da su oni među važnijim aspektima uopće svih procesa vezanih za progone vještica, odnosno oni su, prema našem mišljenju, onaj „najstvarniji" iskaz pučkoga vernakularnog promišljanja magije u svakodnevici. Za razliku od službene optužbe, te kasnijeg ispitivanja pod torturom i presude koji koriste obrasce zadane emocionalnim režimom propisane legislature koju smo spomenuli, iskazi svjedoka su nam u svim slučajevima progona vještica kojima se bavimo najvažniji, jer su oni u punom smislu te riječi *kazivači*, onako kako ih promatra suvremena etnologija i kulturna antropologija. To je i vidljivo između ostaloga iz toga jer su njihovi iskazi uglavnom u većini slučajeva zapisivani na hrvatskom jeziku, pisani starijom grafijom, ali onako kako su ih svjedoci iskazivali, nisu sažeti i prepričani pravnim jezikom na latinskom, već kao stvarno izgovorene riječi svjedoka. I stoga smatramo da su oni, kad ih ima, jedni od najvažnijih elemenata svakog procesa, jer pokazuju stvarno stanje emocionalnog rada u emocionalnoj zajednici čiji su članovi.

Prvi svjedok, Ivan Haramija[47], kmet ozaljskog vlastelinstva iz Lovića, star oko 50 godina izjavio je da je prije osam ili devet godina njegov pokojni susjed Mikac Mihan sumnjao da mu je Barbara Petruša „vučinila"[48] bolest nakon što je obio njezinu klet i uzeo svoju kravu koju mu je zatvorila nakon što je zalutala u njezin vinograd te posjekao neka njezina drva usprkos njezinoj zabrani. U svojoj je bolesti „otekao kao peć". Nakon toga je pozvao osumnjičenu da mu „odčini"[49] bolest, na što mu je ona, prema svjedoku, odgovorila da je „kasno" i upozorila ga da ne ide u Karlovac kod nekog liječnika Hermana jer se može i kod kuće izliječiti. Nedugo nakon toga je umro. Svjedok Haramija također je ispričao da je prije nekoliko godina u jesen u doba proštenja Majke Božje Okićke, zvanog „Kljukovo"[50], osumnjičena na proštenju govorila: „Dobro sada moj muškat[51] na Srniću (to je ime vinograda) plaća (rodi)[52]; ali, veli, koji ga nose, nemaju peta, nego samo prste, ali, vrag ih otkinuo, znat će zato!" Nedugo nakon toga izjavio je da je Barbara Petruša išla kroz selo Lović gdje je svjedokova kuća i upitala jedno svjedokovo dijete nije li ono išlo po njezin muškat. Nakon što joj je dijete odgovorilo da nije, pitala ga je imenujući jedno drugo svjedokovo dijete, nije li ono možda išlo, a svjedokovo joj je dijete odgovorilo da ono ne zna i što je njega o

47 Lat. *Joannes Haramia*.

48 Izvorno „vucsinila". Ova će se riječ u svim iskazima svjedoka koristiti kao sinonim za „začarati", „baciti urok", „ureknuti".

49 Izvorno „odcsinila". Jednako kao i „vučinila", tako „odčinila" znači suprotno: „skinuti urok", „ukloniti bolest ili nesreću nanijetu magijskim putem".

50 Tkalčić u fusnoti u TKALČIĆ 1892: 61 komentira da je Kljukovo *festum dedicationis ecclesiae*, odnosno blagdan zaštitnika crkve.

51 Izvorno *muškatel*.

52 Objašnjenja u zagradama su Bayerova, BAYER 1982: 659.

tome briga. Na to mu je navodno osumnjičena zaprijetila i otišla, a trećega je dana oboljelo jedno drugo svjedokovo dijete, i treslo se kao da bi ga netko na šibama tresao i do četvrtog je dana umrlo. Svjedok je izjavio i da se više od dvadeset godina općenito govori po svim njihovim krajevima da je Petruša vještica[53]. Na kraju izjave svjedoka na latinskom je napomenuto da je na sudu svjedok sve potvrdio.[54]

Drugi svjedok, Andrija Blaže[55], kmet iz Vivodine, star 55 godina, svjedočio je da mu je Petruša oduzela mlijeko kravi i „vučinila" bolesti njegovoj obitelji. Njegova je krava navodno trčala prema njezinoj kući i nakon toga prestala davati mlijeko. Njegova se kći, također, nakon susreta s optuženom u šumi dok su brale gljive razboljela, drhtala tri dana i govorila da joj je Barbara prijetila i da je noću „Bara gnjavi", a nakon što su je optužili za to, osumnjičena je obećala da će djevojčica ozdraviti ako se prekrsti i potom je, prema svjedoku, dijete doista ozdravilo. Također je kao i prošli svjedok izjavio da se o njoj općenito govori da je vještica.[56]

Treći svjedok, Ivan Farkaš[57], kmet iz Vivodine, star 40 godina, svjedočio je da je nakon što je posjekao drva na Barbarinoj zemlji teško obolio od groznice i da sumnja da mu ju je ona „vučinila". Nakon što je prijavio sve lokalnom župniku, potonji joj je zaprijetio da će je dati zatvoriti ako ne „odčini" Farkaša, na što je ovaj ubrzo ozdravio. Također, Farkaš svjedoči da je godinu dana poslije ovoga događaja Barbarin vlastiti sin Ivan Petruša tužio svoju vlastitu majku prefektu Žalcu da je sakrila zajedničke namirnice prije dijeljenja (slano meso, pšenicu i drugo). Potom su na prefektov nalog Farkaš i špan i kmet Stane Juretić pošli na njezino imanje i našli spomenutu hranu te je uzeli. Prefekt im je kao nagradu dao vrč vina, a Ivan Petruša je izabrao jedan sir od dvanaest i razrezao ga pa su ga pojeli. Nakon što su se razišli, navodno su pale čini na njega, drijemež i slabost te je tjedan dana natekao i bio bolestan. Prefekt se vratio iz Zagreba i pitao Farkaša zašto je Ivanu loše, a on je rekao da mu je to vjerojatno zato što ga je majka „vučinila". Potom je Barbara poslana da ga obiđe i razgovara s njime i nakon što je otišla, već mu je nakon tri sata bilo bolje i počeo je jesti, a nakon tri dana splasnula je i oteklina. Također, svjedok završava iskaz izjavom da se za Barbaru općenito govori da je vještica i da je se svi boje.[58]

---

[53] Izvorno: *copernica*. Ovaj se pojam isključivo koristi u čitavom dokumentu kad se spominje na hrvatskom jeziku. Na latinskom jeziku za vještu se koristi pojam *saga*, koji je i najčešće korišten pojam u zapisnicima suđenja za magijske zločine u hrvatskom ranom novom vijeku. Primjer u tekstu koji se odnosi na presudu, „… semeteque consortio sagarum immiscendo…", u TKALČIĆ 1892: 59.

[54] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 82r–82v; TKALČIĆ 1892: 60–61; BAYER 1982: 658–659.

[55] Lat. *Andreas Blase*.

[56] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio, 82v–83v; TKALČIĆ 1892: 61–62; BAYER 1982: 659–661.

[57] Lat. *Joannes Farkass*.

[58] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 83v–84v; TKALČIĆ 1892: 62–64; BAYER 1982: 661–662.

Četvrti svjedok, Stanislav Juretić[59], mjesni špan iz Vivodine, star 45 godina, potvrdio je sve što je prethodni svjedok Ivan Farkaš izjavio te je ponovio da se za Barbaru Petrušu općenito govori da je vještica i da je se svi boje.[60] Peta svjedokinja, Jelena Gales[61], supruga Petra Pleskine[62], kmetica gospođe Jelačić iz Vivodine, stara 40 godina, svjedočila je da je prefekt Žalac uzeo kravu zbog nekog Barbarinog prijestupa i poslao je u Tršćeno. Zbog toga je Barbara Petruša dolazila Jeleni Gales u kuću moliti njezina supruga Petra da ide s njom do Zaboka moliti gospođu barunicu za povratak te krave. Ona joj je odgovorila da joj molba bez prefektova pisma ništa ne znači te da od njega moli pismo. Prema iskazu svjedokinje, optužena joj je odgovorila: „Neću mu se, vrag mu je u materi, nikada moliti; ja sam preživjela staroga gospodina koji me je tukao, i mladoga koji me je s gornje stepenice bacio sve do donje, ali se otišao u Ljubljanu ženiti pa ga nema više natrag; nije to ništa, Bog će i njega napasti!“[63] Nedugo nakon toga prefekta je počelo boljeti uho te mu je Jelena Gales pokušavala pomoći. Jednom je prilikom srela optuženu koju je pitala je li mu ona „vučinila“, a koja joj je rekla „Došlo mu je u uši, doći će mu i u glavu; neka on to meni prepusti; neće Bog nego pravo.“ Također, navodno je kasnije, nakon što se prefekt Žalac pokušao liječiti i u Zagrebu, pred njom izjavila: „Neka se, veli, liječi, neka neće ga, bogme, svi doktori i barberi izliječiti“.[64] Također je posvjedočila da je jednom pred njom i većom skupinom, kad je bila optužena da je začarala Ivana Farkaša, izjavila: „Što je on tražio oko moga siromaštva; kad kaže da sam vještica i da znam navraćati, zašto onda ne ostavi moje na miru.“ Jelena Gales je svjedočila i da je jednom pitala optuženu zašto je njezin sin Ivan tako tužan i crn, a da joj je ona odgovorila da „Bogme, neka je pocrnio, još će i jače; neka on to meni prepusti; neće Bog nego pravo. Ja sam njega molila da bi meni dao jedno dijete, pa nije htio nijednoga; sada nema on nijednoga, a ja imam dvoje: jedno tak iz Dubovca, a drugo iz Furlanovog sela, pa mi jedno spava na jednoj strani, a drugo na drugoj, a ja u sredini medu njima“.[65]

Šesti, pretposljednji svjedok bio je Ivan Petruša[66], star 30 godina, sin Barbare Petruše i također kmet barunice Jelačić. Prvi dio njegova svjedočenja odnosio se

[59] Lat. *Stanislaus Juretich*.

[60] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 84v–85r; TKALČIĆ 1892: 64; BAYER 1982: 663.

[61] Lat. *Hellena Galesz*.

[62] Lat. *Petrus Plezkina*.

[63] Izvorno: „...nebudem mu se vrag mu je v materi nigdar molila, ja sam prebila staroga gospodina koj me je bil i mladoga, koj me je iz gorne štinge tja do doljnje hitil, ali se je prešel vu Ljubljanu ženit, ter ga vindar ni već nazad, nikaj je to, hoće Bog i njega napasti“. TKALČIĆ 1892: 65.

[64] Izvorno: „... nehte ga bogme svi doktori i barberi zvračiti“. TKALČIĆ 1892: 65.

[65] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 85r–85v; TKALČIĆ 1892: 64–65; BAYER 1982: 663–665.

[66] Lat. *Joannes Petrussa*.

na događaj od prije deset godina kad se njegova majka razboljela i mislila da će umrijeti. Rekla mu je mjesto u kući gdje čuva novac koji, u slučaju da ona umre, podijeli između sebe, mlađega brata i sestre, a sestrama koje su se udale da ne da ništa, uz napomenu da dok je živa, ne dira taj novac. Nakon toga, kad su svi pozaspali, Ivan je provalio u ladicu i uzeo dio novca, ukupno osam škuda. No Barbara je ozdravila i za blagdan sv. Petra išla je u Petrovinu kupiti kravu. Uzmanjkalo joj je novaca pa joj je sin dao dio novca koji je ukrao. Po povratku ga je majka pitala otkud mu taj novac, a on je odgovorio da mu ga je supruga dala da kupi nešto novoga rublja. Po povratku kući Ivan je morao na tlaku, a Barbara je otkrila da joj nedostaje novac. Njega je po povratku s tlake putem uhvatila groznica i došao je kući i razbolio se. Njegova je obitelj odmah otišla barunu Jelačiću tužiti Barbaru da si je „vučinila" sina i da će ga tako ubiti ako ga ne „odčini". Stoga je barun naredio da ako ga odmah ne „odčini", da će je poslati u Zagreb u zatvor. Nakon toga je Ivan odmah ozdravio i vratio joj dio novca, ali otad više nisu u dobrim odnosima. Drugi slučaj koji navodi kao dio optužbe jest da je imao dvoje djece koja su izrasla u dob da mogu pomoći s ispašom. Optužena ga je više puta molila da joj da jedno da joj pomaže. On je odbio jer je i njemu trebalo. Opisao je da je te godine, uoči Svijećnice, u subotu navečer, legao na svoju postelju s jednim djetetom pored sebe. U neko doba noći, prema njegovu iskazu, po tri puta je njegova majka došla s gorućom bakljom[67] i bacila je na dijete bez riječi. On nije mogao reagirati. Te je noći to dijete oboljelo i u ponedjeljak umrlo. Drugo mu je dijete u subotu navečer prije pokladnog utorka spopala groznica i na pokladni je utorak umrlo. Izjavio je da je oboje mrtve djece bilo posve crno kao stari lonac. Također je na pokladni ponedjeljak, dok je izrađivao baklje, stalno imao potrebu otići na obližnje raskršće. Svaki put kad bi se prekrstio, ta bi ga potreba prošla i tako nekoliko puta. Uskoro je obolio te pozvao župnika da mu oporučno ostavi svoju imovinu jer više nije imao djece, a na to je došla optužena i počela vikati na župnika da to ne piše, već da se njegova imovina ima vratiti njoj i njegovoj braći i sestrama. Također, prije dvije godine oboljela mu je supruga i išao je tražiti lijek od kapucinera u Novo Mesto. Tad je njegova pokojna supruga molila optuženu pred svojom vlastitom majkom da joj skine nevolju koju joj je sigurno ona nanijela. Navodno je optužena na to odgovorila: „Vrati ti prije svitice[68] moga mlađega sina, jer si ih ti sigurno uzela." Ona se klela da nije i htjela je dati druge svitice svoga supruga što optužena nije htjela prihvatiti. Nakon dva dana Ivanova je supruga umrla.[69]

---

67 Izvorno „luči".

68 Nejasno je na što osumnjičena misli pod pojmom svitice, izvorno „sviticze", iako bi u kontekstu vremena označavalo papire, dokumente, moguće je da pod sviticama misli na neke krpe jer se kasnije spominje krpa kao ono što treba vratiti kod iskaza druge svjedokinje, Jelene Zoretić, majke pokojne supruge Ivana Petruše.

69 Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 86r–87r; TKALČIĆ 1892: 65–67; BAYER 1982: 665–667.

Posljednji, sedmi svjedok bio je već spomenuti Stanislav Kapusin[70], kmet barunice Jelačić, star 50 godina. Svjedočio je da su pet godina prije „gospon Jelačić“[71] i gospa dali izbatinati osumnjičenu zbog izvjesnih prijestupa. Nakon toga je njihova sina Dizmuša[72] spopala groznica od koje je umalo umro te nije mogao jesti. S obzirom na to da su Jelačići znali da Petruša može „vučiniti bolest“, doveli su je okovanu na dvor i odredili da je se odmah odvede u tamnicu u Ozlju ako ne „odčini“ Dizmuša. Nakon toga je otišla do njega i rekla mu: „Sinko, što ti je? Neće ti, s Bogom, ništa biti, neće. Bi li jeo?“ Potom mu je dala crnoga kruha i on je počeo jesti i odmah ozdravio.[73]

Dva dana kasnije nakon prve istrage, 21. ožujka 1749. godine, u Kopčevcu[74], podignuta je i službena optužnica (lat. *actio*) protiv Barbare Petruše. Optužnicu je službeno pročitao podžupan Zagrebačke županije Josip Raffay[75] u ime poglavarstvenog odvjetnika Zagrebačke i Križevačke županije kao tužioca. Optužnica je glasila: „Gore navedena optužena, zaboravivši na strah pred Bogom i ljudima i ne mareći za strogost zemaljskih zakona, u promišljenoj, dakako, nakani i unaprijed zasnovanoj zlobi, sklopivši ugovor s demonom[76] i uvrstivši se u družbu vještica[77], raznim je putevima i na nedozvoljene načine svojim magijskim umijećem škodila ljudima, oranicama, poljima, vinogradima, blagu, stoci i ostalim stvorenjima, tuču pravila i druge štete uzrokovala, štoviše, ono što je najodvratnije, puteno se pomiješala s đavlom[78], otkazala Bogu dužnu vjeru i druga zlodjela vršila koja će se otkriti na sudu. Sve je to učinila ne bojeći se kazne, propisane prema općem dekretu kraljevstva i ustaljenoj kaznenoj sudskoj praksi[79]. Zato bi poglavarstve-

70 Lat. *Stanislaus Kapusin*.

71 „Gospon Jelačić“ je Juraj Josip Jelačić (o. 1698 – o. 1760), u trenutku procesa star oko pedeset godina.

72 „Dizmuš“ je Dizmo Jelačić de Buzin (o. 1741 – 1794), u trenutku procesa star oko osam godina.

73 Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 87r–87v; TKALČIĆ 1892: 67; BAYER 1982: 667.

74 Kopčevec je danas dio Dugog Sela kod Zagreba.

75 Lat. *Josephus Raffay*. Raffay (Rafaj), Josip (1718 – ?), u doba ovoga slučaja bio je podžupan Zagrebačke županije, a kasnije podžupan Varaždinske županije i opunomoćeni upravitelj imanja obitelji Erdődy u Hrvatskoj.

76 Izvorno: „pactum cum Demone ineundo“.

77 Izvorno: „consortium sagarum“.

78 Izvorno: „semet etiam demoni carnaliter commiscuisset“.

79 Izvorno: „in generali regni decreto et praxi criminali“. TKALČIĆ 1892: 60. Bayer ovo prevodi kao „… u Općem pravnom zborniku i Kriminalnoj praksi“, s napomenom da je „Kriminalna praksa“ sastavni dio „općeg pravnog zbornika „Corpus juris hungarici“, odnosno da je riječ o *Ferdinandeji*, Zakoniku o kaznenom postupku cara i ugarsko-hrvatskog kralja Ferdinanda III. izdanom 1656. i koji je vrijedio za Donju Austriju, a čiji je tekst na latinskome, koji je 1687. preveo ugarski isusovac Martin Szentiványi pod naslovom *Forma processus iudicii criminalis seu Praxis criminalis*, uvršten 1697. u *Zbornik prava Ugarske i pripojenih joj zemalja* (lat. *Corpus juris hungarici seu Decretum fenerale inlclyti regni Hunariae partiumque eidem adnexarum*), BAYER 1982: 286–287.

ni odvjetnik i tužilac želio da ista optuženica zbog tako strašnoga zločina, po prethodnom zakonskom obavještenju i određenju odgovarajućeg ročišta, dođe na sud i parnicu da bude najprije dobrovoljno[80], a ako bude pravo tražilo i na mukama ispitana[81], da bi priznala svoju krivnju i odala sukrivce, a onda da se odluči da se ista optuženica ima, njoj na zasluženu kaznu a drugima na primjer, ognjem spaliti kako to zemaljski zakon dopušta".[82] Ova je optužnica, kao što se može vidjeti, primjer uopćenog, zakonskog pogleda na magiju i magijske zločine, kako smo prije naveli, dio pravnog *emocionalnog režima* koji drugačije normira i čita stvarnost. Prema iskazima svjedoka, mogli su se vidjeti konkretni problemi u zajednici između Barbare Petruše i njezinih suseljana ili članova obitelji, pa i vlastelina. Uglavnom i ponajviše je bila optužena da je iz nekoga razloga svjedocima ili njihovim članovima obitelji nanosila, „vučinila" bolest, od koje su se neki oporavili, ako je došlo do *emocionalnog rada* i intervencije iz zajednice ili neki nisu. No optužba ustvari nadodaje sve ostale standardne i propisane predodžbe. Osim što je osumnjičena za nanošenje bolesti, osumnjičena je i za uništavanje ljetine, blaga, stoke, pravljenje tuče, spolne odnose s demonom, postala je heretik i otpadnik od vjere te se udružila s ostalim vješticama, dakle klasični demonološki koncepti vještičarstva. Također, vidljivo je kako će se ti zločini „otkriti na sudu" ili dobrovoljno, ili s uporabom torture, što pokazuje stav u kojem je *de facto* osumnjičena već smatrana krivom za sve navedene zločine, samo treba od nje iznuditi priznanje, doslovno „milom ili silom".

Nakon više od mjesec dana u Zagrebu, 28. travnja 1749. godine, u gradskoj se vijećnici provelo novo ispitivanje (lat. *inquisitio*) dodatnih triju svjedoka koje je vodio plemićki sudac Zagrebačke županije Josip Zaverski.[83] Prvi je svjedok bio Petar Petruša[84], star oko 40 godina, iz Vivodine, također kmet grofice Jelačić. Njegov je iskaz bio vezan uz događaj od prije devet godina[85], kad su trebali podijeliti imovinu u životinjama: stoci, konjima, svinjama i ostalome. Kako se nisu

[80] Izvorno „benevolo". Bayer prevodi s „dobrohotno", može i „dobrovoljno". Odnosi se na ispitivanje bez torture.

[81] Objašnjenje uporabe torture bilo je sastavnim dijelom prava na ugarsko-hrvatskom prostoru još od početka 17. stoljeća i *Metodične upute u sudbeni postupak po običajnom pravu slavnoga Ugarskog Kraljevstva* (lat. *Directio Methodica Processus Iudiciarii juris consuetudinarij, Inclyti Regni Hungariae*) pravnika Ivana Kitonića od Kostajnice objavljene u Beču 1634. godine, a koja će 1751. godine u trnavskom izdanju ući i u *Corpus juris Hungarici*. U Glavi šestoj pod naslovom „O zajedničkoj istrazi i očitovanju pod prisegom", Pitanje 8. „Dakle, ovo naše pravo dopušta ispitivanje, tj. mučenje ili torturu", vidi u KITONIĆ OD KOSTAJNICE 2004: 220–227.

[82] TKALČIĆ 1892: 59–60.

[83] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 88r–88v; TKALČIĆ 1892: 68–69; BAYER 1982: 669–670.

[84] Lat. *Petrus Petrussa*.

[85] Dakle, oko 1740. godine.

uspjeli nagoditi oko podjele, tvrdio je da ga je ona „uklela“[86] i da dva mjeseca nije mogao normalno hodati. Tek kad su joj vlastelinski službenici zaprijetili i poručili da ga „odčini“, ona je to navodno učinila i svjedok je odmah ozdravio. Svjedok je izjavio, kao i prethodni svjedoci, da se o njoj općenito govori da je vještica[87].

Druga je svjedokinja bila Bara Petrušić[88], također kmetica istog vlastelinstva iz Vivodine, stara oko 25 godina. Navela je da je njezin sin godinu prije, 1748. godine, u srijedu prije dana svetog Jakova[89], ušao u Petrušin vrt i istrgnuo nekoliko glavica češnjaka. Odmah ga je zaboljela glava i razbolio se, a do nedjelje je umro i u ponedjeljak već bio pokopan. Također navodi da su se, također godinu prije, posvađale jer je svjedokinjina sestra otišla od nje iz kuće kako bi optuženoj pomogla saditi kupus. Prema iskazu svjedokinje, Petruša joj je te noći došla u snu i ugrizla je za desnu ruku tako da je 15 dana bila crna i boljela je. Jednako kao i ostali svjedoci potvrdila je da se općenito govori da je optužena vještica.[90]

Treća i posljednja svjedokinja Jelena Zoretić[91], stara oko 40 godina, kmetica gospodina Čolnića s posjeda Mahovlići izjavila je da je njezina kći bila udana za sina optužene. Kad se teško razboljela, zamolila je Jelenu da ode optuženoj i zamoli je da joj skine bolest koju je „na nju vergla“.[92] Navodno je Jeleninoj kćeri potom optužena došla i nakon što ju je isto zamolila, odgovorila je: „Vrati ti meni što si mi uzela i sve mi natrag daj, odmah ćeš hodati i ozdravit ćeš.“ Navodno, to što je uzela bila je jedna krpa koju je odrezala s košulje Barbarinog nećaka i njome zakrpala košulju svome mužu. No Jelenina kći je umrla, prema opisu svjedokinje, crna kao ugljen. Također, kao i ostali svjedoci izjavljuje da već petnaest godina optuženu svi smatraju vješticom.[93] Dakle, prema ovih ukupno deset svjedoka, Barbara Petruša bila je optužena za bolest i smrt pet osoba: smrt Mikca Mihana, bolest kćeri Andrije Blažea, bolest Ivana Farkaša, bolest prefekta Žalca, bolest svoga sina Ivana Petruše, kao i smrt njegovo dvoje djece i supruge, bolest Dizma Jelačića, bolest Petra Petruše i smrt djeteta Barbare Pertrušić[94].

Ovi elementi kao što su šteta na stoci, „činjenje“ i „odčinjavanje“ bolesti magijskim putem, verbalni sukobi, fizičko nasilje, problematični obiteljski i susjedski

---

86 Izvorno „uklela ie szvedoka“. Ovo je jedini put u cijelom slučaju da se ne koristi riječ „učiniti“ za navodnu magijsku praksu, već mnogo jači glagol „ukleti“.

87 Na kraju izjave svjedoka na latinskom je napomenuto da je na sudu svjedok sve potvrdio.

88 Lat. *Barbara Petrusichka*.

89 Blagdan svetog Jakova je 25. srpnja koji je 1748. padao u četvrtak, dakle, događaj se odvio 24. srpnja 1748. godine.

90 Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 88r–88v; TKALČIĆ 1892: 68; BAYER 1982: 669.

91 Lat. *Helena Zoretich*.

92 Izvorno „beteg koga je na nju vergla“.

93 Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 88r–88v; TKALČIĆ 1892: 68–69; BAYER 1982: 669–670.

94 POLGAR 2021: 238–239.

odnosi čine tipičan sklop lokalno ukorijenjenih magijskih vjerovanja unutar odnosa *emocionalnih zajednica* u sjevernoj Hrvatskoj sredine 18. stoljeća, ali i u ostatku Europe. U zapisnicima svjedočenja zrcali se strah od magijske štete kao i gnjev i moralna osuda prema navodnoj uzročnici u liku optužene osobe. Svjedočenja nisu samo opisi događaja; ona su performativne potvrde za određenu zajednicu „pravilnog", „ispravnog" osjećanja, odnosno, primjerice javnog iskazivanja bojazni, ogorčenja, sumnje, bijesa kroz performativ, odnosno svi su pokazatelj *emocionalnog rada*, usklađivanja stavova s pisano ili usmeno propisanim i očekivanim *emocionalnim režimima*. Svjedoci u svojim iskazima istodobno daju i dokaz, ali i emocionalni signal: „strah je razuman i propisan" jer prati iskustvo *emocionalne zajednice*. Time se sudska instanca pojavljuje kao regulator emotivnog režima, pretvarajući afekte u legitimacijski temelj postupka.

Hrvatska komparatistica i etnologinja Nataša Polgar u svojoj se široj analizi fenomena progona vještica[95] kroz uporabu psihoanalitičkog aparata dotiče i slučaja Barbare Petruše. Polgar tako primjećuje da je nasilje i prijašnje i sadašnje prema Petruši opravdano već samom sumnjom da je vještica. Nekadašnje nasilje nad njom koje je izvršio barun Josip Juraj Jelačić zbog „izvjesnih" neimenovanih postupaka opravdano je jer je Petruša označena kao zla osoba. Dakle, već tada je bila izbačena iz emocionalnog utočišta zajednice jer je označena kao osoba koja nije bila u skladu s očekivanjima *emocionalnih režima*. Također, Polgar naglašava i prisutnost stvaranja mehanizma vještičje Drugosti unutar zajednice ovih vlastelinskih imanja u okolici Ozlja, Lovića, Mihovilića i Vivodine, a koje je očito pokrenuo Ivan Petruša, sin optužene[96]. Ivanovu pak žudnju za majčinom imovinom Polgar objašnjava Lacanovom teorijom subjektivizacije, odnosno žudnjom sina za nečim što je majčino i što nosi zabranu sve do njezine smrti. No, prema njoj također, „majka žudnje" nakon oporavka i neispunjenja cilja za dobitkom imovine postaje „čudovišna majka", „fantazma o proždirućoj majci" koja je prijetnja i njemu i djeci.[97] Ovaj psihoanalitički način čitanja može biti vidljiv u sljedećem nastavku pravnoga procesa gdje se optužena prvo dobrovoljno očituje o optužbama.

Istoga dana, nakon saslušanja posljednjih triju svjedoka, održana je sudska rasprava (lat. *processus*), na istome mjestu, u gradskoj vijećnici na Gradecu. Tužitelj Ladislav Lukavski[98] podnio je dokumente tužbe od 21. ožujka označene kao prilog

95 POLGAR 2021.

96 POLGAR 2021: 239.

97 POLGAR 2021: 241.

98 Lat. *Ladislav Lukauszky*. Lukavski (Lukavszky, Lukaussky), Ladislav (? – 1761), plemić i građanin Zagreba, isprva isusovac, a nakon izlaska iz reda pravnik. Bio je pisar I. Bužana, od 1750. fiskalni prokurator zagrebačkoga biskupa F. Klobusiczkoga i odvjetnik Jurja IV. Leopolda Erdődyja. Obnašao službe u gradskoj upravi (prisjednik gradskoga vijeća 1750. – 1751, fiškal 1750, senator od 1751, bilježnik 1755. godine). Od 50-ih godina 18. stoljeća sudjelovao je u radu Hrvatskoga sabora i Kraljevinskih konferencija, od 1756. do kraja života bio je prisjednik Sudbenoga stola. Prema: LUKAVSKI, Ladislav.

A.) te prve istrage označene kao prilog B.). Tužitelj smatra da je krivnja jasna, ali predlaže da se optužena prije svega podvrgne ispitivanju pod mukama[99] kako bi se otkrili eventualno sukrivci, ali i kako bi priznala sva svoja zlodjela. Potom se poziva na Kriminalnu praksu, članak 60, dio II.[100], prema kojoj traži smrtnu kaznu spaljivanjem na lomači[101]. Ovdje prilaže i prijepis ispitivanja optužene bez mučenja (lat. *examen benevole*) koje je provedeno 24. ožujka 1749. godine u prisutnosti plemićkog podsuca Nikole Babočaja Čeha[102], nakon što je optužena privedena.[103]

Ispitivanje bez mučenja

Barbara Petruša prema ovom zapisniku ispitivanja bez mučenja imala je priliku odgovoriti na optužbe prvih sedam svjedoka optužbe koji su svoja svjedočenja iznijeli od 17. do 19. ožujka 1749, a nakon što je podignuta tužba 21. ožujka 1749. U zapisniku ispitivanja bez mučenja stoji da je optužena dovedena u okovima, identificirana te da je potvrdila da je primila poziv na sud prije petnaest dana, koji joj je pročitan i da zna da u njemu stoji da je osumnjičena da je vještica[104]. Izjavljuje da nije bilo glasa o tome sve dok to kao glasinu nije prije dvanaest godina razglasio njezin sin. Smatra da nakon što je on to razglasio, svatko bi, koga je zatekla neka bolest ili nevolja, svalio tu nedaću na nju. Pitali su je zašto je on to učinio, na što je ona ponovila priču o krađi novaca, no tvrdila je da mu ona nije nanijela bolest već da su to jedino mogle učiniti njezine gorke suze prolivene zbog gubitka novaca. Nakon toga je iznijela svoje stavove glede svih svjedočenja koje su iskazali svjedoci optužbe. Za Ivana Farkaša rekla je da joj je prije dvanaest godina posjekao cerove i da ju je, nakon što ga je psovala, zbog toga nazvao vještcom i zaprijetio joj da ako ga i glava zaboli, da će je dati uhititi. Zatim je prije pola godine Farkaš pokupio dio njezine slanine i sireva koje je ona odnijela u kuću Petra Petruše i odnio ih u dvor u Vivodini. Nakon toga se razbolio. Njoj su zapovjedili da smjesta ode k njemu i on je ozdravio. Za ovaj je slučaj ustvrdila da ga nije ona izliječila, već da su mu uzrokom bolesti bile mnoge krivice koje je učinio drugima.

O slučaju krave Andrije Blažea izjavljuje da ne zna zašto je ta krava zastala pred kućom Petra Petruše, a da ne zna što je poslije bilo s njom. Za Mikana Mikca kaže da su se sporili oko isplaćivanja loze i vinograda jer je on htio da se

[99] Izvorno: „Actuum primum torturae subjici...“, TKALČIĆ 1892: 56.

[100] Prijevod čitavog članka 60 Kriminalne prakse može se vidjeti u BAYER 1982: 567–571 ili u novije doba u VUKELIĆ 2021: 401–403 te 411.

[101] Izvorno: „... ac pro tam attroci crimine victimam ignis decerni petit et reservat“. TKALČIĆ 1892: 56.

[102] Lat. *Nicolaus Cheh aliter Babochay*.

[103] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 29r–29v, TKALČIĆ 1892: 56; BAYER 1982: 671–672.

[104] Izvorno „czopernicza“.

makne odande. On se potom razbolio i sav otekao te je slao više puta po nju kao po svoju kumu da mu pomogne. Ona mu je donijela bilje koje mu je skuhala i s kojim se trebao pariti, ali on je pritom jeo meso i ostalo što mu je bilo zabranjeno, a ne ono što mu je ona rekla, pa mu nije pomoglo kao što je pomoglo njoj dok je imala sličnu bolest koju joj je na isti način izliječila jedna Vlahinja. Potom se otišao liječiti u Karlovac, a dok se tamo liječio, govorio je ljudima da Barbara obilazi oko njega s gorućim lučima. Što se tiče krađe u vinogradu, izjavila je da je vidjela tragove prstiju, i da je tad rekla da ovi tatovi nemaju peta nego prste, te da će ih Bog i po prstima kazniti. Suočena je s prvim svjedokom, međutim, ustvrdila je da se možda susrela s njegovom djecom, ali da s obzirom na to da u vinogradu nisu bili dječji tragovi, ona nikako nije naškodila djeci svjedoka. S tim je završeno njezino ispitivanje.[105]

S obzirom na to da je u zapisu s ovog ispitivanja 24. ožujka Barbara Petruša suočena sa svjedocima odgovorila i racionalizirala sve njihove optužbe, može se vidjeti da to nije odgovaralo stvarnosti ni *emocionalnog režima* uspostavljenog kroz pravnu moć magistrata, niti *emocionalne zajednice* koju su činili svi svjedoci. Stoga je na sudskoj raspravi od 28. travnja 1749. godine, kojoj je ovaj zapisnik dodan kao prilog, tužitelj zatražio da Petruša ponovno bude ispitana, ali pod mukama, kako bi priznala svoje zločine za koje je optužena te eventualne sukrivce, a potom spaljena na lomači. Sud je je donio odluku da je tužba zbog magijskog zločina osnovana, i da se pretpostavlja da su sva navedena djela, koja je optužena porekla pri ispitivanju bez mučenja, izvršena. Zapisnik ove sjednice potpisao je zaprisegnuti bilježnik Zagrebačke i Križevačke županije Nikola Matija Mesić[106], a plemićki sudac Josip Zaverski i plemićki podsudac Ivan Jelačić[107] određeni su za saslušanje optužene tijekom ispitivanja mučenjem.[108]

Ispitivanje mučenjem

Dan nakon ove sudske rasprave, 29. travnja 1749. godine, održano je ispitivanje pod mukama Barbare Petruše čiji su izvještaj potpisali unaprijed određeni plemićki sudac Zagrebačke županije Josip Zaverski, plemićki podsudac Ivan Jelačić te zaprisegnuti bilježnik Zagrebačke i Križevačke županije Nikola Matija Mesić. U njemu stoji da je prema sudskoj odluci od 24. travnja optužena dovedena na uobičajeno mjesto ispitivanja na mukama, u podrumu vijećnice grada Zagreba[109].

---

105 Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 29v–31r; TKALČIĆ 1892: 57–59; BAYER 1982: 672–675.

106 Lat. *Nicolaus Mathias Messich*.

107 Lat. *Joannes Jellachich*.

108 Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 29v–31r; TKALČIĆ 1892: 57–59; BAYER 1982: 672–675.

109 Izvorno: „... infra domum Praetoream civitatis Zagrabiensis...".

Na samome početku ponudili su joj da „kršćanski prizna na koji je način i kako dospjela u nesretni magijski stalež“.[110] Optužena je odbila odgovoriti te je potom predana izvršitelju pravde (krvniku)[111] na daljnje ispitivanje. Krvnik joj je pretražio tijelo, ali nije uspio naći nikakav đavolji pečat[112]. Potom su joj pokazali sve alate za mučenje i počeli sa zastrašivanjem. U pola pet ujutro stavljena je na mučenje palčenicama[113], alatom kojim se drobe prsti na rukama. Pola sata su je pritom ispitivali o đavoljem pečatu[114] i iskazima svjedoka protiv nje, no i dalje je sve poricala. Potom je stavljena na sljedeći, treći stupanj mučenja, vezanjem ruku[115]. Nakon sat vremena i dalje je ustrajala u poricanju svih okolnosti za koje je optužena. U sedam ujutro optužena je postavljena na konjića[116] uz pitanja gdje i kada je postala vješticom, gdje joj se nalazi đavolji pečat, i kako je i zašto zarazila bolešću ljude i životinje uz pomoć demona, jednako kao što je i bolest uklanjala. Prvo je sve poricala, a onda je izjavila da je jedne noći, dok je već bila utamničena, napipala štakora ili miša rukom, i to samo jednom. U jedan poslije podne sljedećega dana, 30. travnja 1749, skinuta je s konjića i ponovno pretražena kako bi se našao đavolji pečat. Kako i dalje nije nađen, vraćena je na konjića. Tada je Barbara priznala da je vještica i da je tomu tako već godinu dana. Izjavila je da je prije godinu dana na raskršću kod jednoga mjesta Nad Galeci susrela jednu ženu koju nije poznavala i koja ju je pozvala kod nekoga Lončarića preko Kupe na Preseki. Navela je da se ta žena zove Kata Lukšićka i da je kmetica na ozaljskom vlastelinstvu. One su navodno trebale zajedno nanijeti zlo tome Lon-

[110] Izvorno: „... ac praevie christiane adhortata, ut fatetur quomodo, qualiter, ad infelicem status magiae devenisset...“.

[111] Izvorno: „executori justititae“.

[112] Izvorno: „signa“.

[113] Izvorno: „ad compressionem pollicum“, u izvorniku se navodi i da je to drugi stupanj mučenja, izvorno „gradum videlicet secundum torturae“. Više o ovoj metodi može se vidjeti u: VUKELIĆ 2021: 407.

[114] Izvorno: „de sigillo demonis“.

[115] Izvorno: „ligaturam quippe manum“, za što se u izvorniku navodi da je to treći stupanj mučenja, izvorno: „ad tercium gradum“. Više o ovoj metodi može se vidjeti u: VUKELIĆ 2021: 407.

[116] Bayer je ovdje napravio značajnu grešku u prijevodu. Naime, u BAYER 1982: 675 navodi da je „u sedam sati ujutro postavljena na ljestve i zapitana...“. Međutim, u Arhivu HAZU – Kodeks IVd43, folio 90r i TKALČIĆ 1892: 69, vidljivo je da je riječ za instrument na koji je Barbara stavljana u sedam sati ujutro *equuleus*, odnosno „konjić“, a ne ljestve, koje bi se na latinskome zvale *scalae*. Ovo je velika razlika u pristupu mučenju optužene i količini boli koja joj se nanosila. Ljestve su služile za rastezanje osobe uz pomoć kolotura, a konjić je bio drveni konstrukt u obliku konja s oštrijim, drvenim, metalnim ili nazubljenim rubom „hrpta“, na koji bi se osoba bez odjeće, vezanih ruku uz pomoć kolotura posjela, često s utezima na nogama te bi sam konstrukt sjekao tako izloženo međunožje osobe. Uz Judin stolac ovo se smatra najbrutalnijim instrumentom za mučenje ranoga novoga vijeka, stoga nije čudno da je nakon stavljanja na ovaj stupanj mučenja Barbara počela stvarati konstrukt narativa koji će zadovoljiti ispitivače. Više o ovoj metodi može se vidjeti u: VUKELIĆ 2021: 408.

čariću, no kad su došle do njegove kuće, već se danilo pa su se morale vratiti. Više se nije sastajala s njom po zimi jer vještice nikuda ne idu zimi. O tome kako je postala vješticom i dobila đavolji znak izjavila je da ju je prošle jeseni o berbi neki Markaj u liku crnoga psa po stražnjici udario, također na raskršću. Potom je „sprosila da se iz muke pusti" pa će pokazati gdje ju je udario i zapečatio.[117] U šest poslije podne skinuta je s konjića i pokazala je krvniku dva mjesta navodnih đavoljih pečata koja je on izrezao i pod zakletvom potvrdio da su doista đavolji pečati.[118] Potom je upitana o tome kad je dobila te pečate, s obzirom na to da ljudi govore da je već 15 godina vještica… Izjavila je da ima 18 godina od kad je njezin muž umro, da je dobila prvi pečat pet godina nakon smrti muža, a drugi kako je navela, prošle jeseni. Navodi da je prvi pečat dobila od istoga Markaja u liku crnoga mačka koji je po njoj skakao i rekao da će je nositi. Potom su tražili priznanja kome je sve naudila. Izjavila je da je prije četiri godine molila kmeta ozaljskog vlastelinstva Juru Rovenšćaka iz Vuketića vola za oranje, što je on odbio, pa mu je taj vol za dva dana uginuo. Izjavila je da je mu je to ona učinila pomoću magije tako da mu je magijskim putem izvadila srce. Kasnije tijekom mučenja promijenit će iskaz i reći da mu je dala stupu da pojede. Potom je od nje traženo da navede svoje suučesnice u vještičjoj družbi. Navela je Maru Prusovku s preko Kamenice pod Metlikom koja je kmetica pod Komendom, zatim kmeticu gospođe Jelačić Baru Ferljanku, kmeticu gospodina Jelačića u Vivodini Maru Galezi, Katu Malkovićku iz pribićke župe, kmeticu gospodina suca Gojmerca, potom Maru Jurkovićku preko Kupe, kmeticu gospodina Petricia u selu pri Kalju kako se ide k Sveticama. Potom drugu Maru Prusovku iz sela Jaškova za koju misli da je kmetica pod Ribnikom, Baru Benkovićku, kmeticu pod Sveticama iz sela Benković i, konačno, Doru nekog Vlaha koji se kod nje priženio iz Dražica preko Kupe. Na pitanje o učestalosti sastajanja s njima izjavila je da se s njima sastala jedno dva puta, prije pet godina na Vlaškom brdu povrh crkve sv. Jurja da bace tuču. Tad je spomenuta Dora počela bacati tuču iz pregače prema oblaku, no zbog snage zvona crkve sv. Jurja morale su se razići. Nakon toga spominje da se više nisu sastajale niti da je ikome više naškodila. Na pitanje je li ikada živjela s demonom, pogotovo otkad ju je zapečatio, izjavila je da nije nikada. Kad su je pitali kako je činila bolesti ljudima koji su je optužili, odgovorila je da ih je zbog počinjenih nepravdi protiv nje jako klela pa su te kletve i suze bile uzrokom bolesti. Dodala je i da ju je njezin sin pretvorio u takvu ženu, a potom i svi ostali. Sljedećega dana, 1. svibnja, ponovno su je doveli na isto mjesto ispitivanja, gdje su je podsjetili na sve dane izjave i sva je priznanja potvrdila. Zanimljiva je napomena nakon potpisa suca, a koju potpisuje zaprisegnuti bilježnik Zagrebačke

[117] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 90v; TKALČIĆ 1892: 70; BAYER 1982: 677.

[118] Ovaj podatak o skidanju s konjića i izrezivanju pečata službeni je dio te je pisan latinskim jezikom.

i Križevačke županije Nikola Matija Mesić, da je nakon podsjećanja na sudu na optuživanje ovih žena kao sukrivaca, opozvala sve osim Kate Lukšić i Dore, žene Vlaha o kojima je rekla da ne zna ništa o njima osim onoga što se zna javno.[119]

Ovaj zapisnik s ispitivanja mučenjem vidljivo je različit od ispitivanja bez mučenja. On pokazuje prije svega da je Barbara Petruša gotovo čitav dan provela na mučenju ustrajna u svome stavu da nije kriva. No, kako se moglo vidjeti, stavljena je na sve stupnjeve mučenja i njezino je tijelo izloženo izuzetno velikoj boli, pogotovo na višim stupnjevima uporabom konjića. Nakon toga je počela producirati odgovore koju su istražitelji željeli čuti te je njezino tijelo, odnosno muka, tako postalo predmetom koji stvara dokaze. To je još vidljivije kad je nakon dodatnog mučenja pokazala na neki dio tijela, da se tamo navodno nalaze dva đavolja pečata, koja su potom izrezana i uzeta kao otegotni dokazi. Tako su i u punom smislu riječi dijelovi njezina tijela postali dokazima. Također, iz ovoga zapisnika vidljivo je koliko je čitavo ispitivanje ustvari prinudni poziv na performativ, svojevrsni „teatar boli" u kojem *emocionalni režim* magistrata koristi emocionalne tehnologije iznuđivanja odgovora koji se uklapaju u opće pravne i religijske demonološke narative propisane prije navedenim pravnim djelima i zakonicima. Kad je to postignuto, završen je i čitav performativ te je ostalo samo prihvatiti i pravno verificirati tu novu stvarnost koju je optužena Barbara Petruša proizvela pod mučenjem.

Presuda

Posljednji dokument, bez datuma, koji je potpisao zaprisegnuti bilježnik Zagrebačke i Križevačke županije Nikola Matija Mesić, jest završna sudska rasprava tijekom koje je Barbara Petruša osuđena na smrt. U njemu stoji da zastupnik poglavarstva i tužilac donosi prethodni zapisnik o ispitivanju na mukama i da traži smrtnu kaznu spaljivanjem na lomači. Sud potom zaključuje da optužena poriče zlodjela za koja su je optužili svjedoci, no da je otkrila tajne đavolje pečate koje je krvnik isjekao i priložio sudu kao dokaz, te da je priznala sukrivnju za savez u činjenju zlodjela s Katom Lukšić i Dorom. Sud je donio presudu da se zbog svoje krivnje, „odvratnog zločina koji izaziva osvetu boga i ljudi"[120], treba pogubiti odsijecanjem glave, a potom spaljivanjem tijela na lomači[121] što je vjerojatno i učinjeno.[122]

---

[119] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio 90r–92r; TKALČIĆ 1892: 69–72; BAYER 1982: 675–679.

[120] Izvorno „... ideo in detestandi deoque et hominibus execrandi hujus criminis meritam poenam, terribile vero aliorrum exemplum...".

[121] Izvorno: „... I(ncusatam) pravie morti adjucari capite plectendam, dein cadaver ejusdem conremandum decerni".

[122] Arhiv HAZU – Kodeks IVd43, folio bez paginacije i datacije; TKALČIĆ 1892: 58–59; BAYER 1982: 679–680.

Zaključak

Kao što se može vidjeti u ovome slučaju Barbare Petruše iz 1749. godine, u progonima vještica ranoga novoga vijeka, kako na europskom, tako i na hrvatskom povijesnom prostoru, ako se željelo pronaći vješticu, moralo se potražiti nekoga je poticao osjećaj abominacije, što su najčešće bile žene.[123] To je upravo slučaj s optuženom Barbarom Petrušom i to je vidljivo i iz svjedočenja svjedoka, ali i same presude. Firth-Godbehere, primjerice, ističe da je Nicolas Rémy (lat. Remigius), francuski sudac koji je napisao *Demonolatriju*[124] 1595. godine, jedan od najpoznatijih onodobnih priručnika za progone vještica koji je utjecao na kasnije zakonike 17. i 18. stoljeća, ustvrdio: „[Žene su] podložnije zlim savjetima". Smatrao je da je đavlu lakše pretvoriti žene u vještice nego muškarce u vješce zbog sklonosti žena da imaju uzavrelu krv – u tom slučaju i doslovno, zato što se smatralo da je neravnoteža u tijelu koju izaziva vruća krv uzrok lošem ponašanju. Dakle, prema Firth-Godbehereu, ako se željelo pronaći vješticu, bilo je lakše krenuti od žena, i to ponajprije onih strastvenih.[125]Ako je osoba izgledala abominalno ili se sumnjalo da čini abominalna djela, mnogi bi počeli vjerovati da bi mogli biti zaraženi njezinim zlom. Simpatička magija povezana s abominacijom podrazumijevala je da vještice mogu zaraziti sve što dotaknu, svakoga koga susretnu i svaki grad koji posjete. Zapravo, nisu uopće morale nikoga dodirnuti: pogled poprijeko prema nekome, prijetnja, psovka ili kletva bili su sasvim dovoljni da se posumnja da su nekome učinile zlo.[126]

U istraženom slučaju Barbare Petruše svjedoci nisu samo opisivali događaje već su kroz svjedočenja nastojali pokazati da na „ispravan način", gledano prema mjerilima svoje *emocionalne zajednice*, osjećaju strah pred bolešću i gnjev pred sumnjom u magijsko djelovanje Barbare Petruše, tako čineći zajednički *emocionalni rad*. Zajednica i sud time su upravljali emocionalnim repertoarom, pretvarajući osjećaje svjedoka u pravne dokaze, usklađujući ga s *emocionalnim režimom*. I svjedoci i optužena Barbara Petruša izvodili su svaki svoj *emocionalni rad*: svjedoci su svoje možda ambivalentne osjećaje morali performativno iskazati kao očekivane izraze straha i ogorčenja Barbarinim postupcima u prošlosti, a Barbara je u više navrata bila pod pritiskom okoline da izrazi poniznost i pokajanje, a njezino odbijanje da „se moli prefektu" ili odbijanje priznanja i potvrde iskaza svjedoka bilo je shvaćeno kao dokaz krivnje. Upravo ta emocionalna devijacija osnažila je proces protiv nje. Strah svjedoka pred Barbarom bio je ontološki užas: prijetnja da je narušen cijeli božanski poredak. „Strah" ovdje nije samo pragmatična bojazan od susjedske zlobe,

[123] FIRTH-GODBEHERE 2023: 113.

[124] REMY 1929.

[125] FIRTH-GODBEHERE 2023: 114.

[126] FIRTH-GODBEHERE 2023: 117.

nego ontološki užas pred narušavanjem božanskog i prirodnog poretka: „učinjena bolest“ je semantička oznaka ugroze koja je i teološka i kozmička. Zbog toga tortura, „odčinjavanja“ bolesti, fizičke prijetnje ili fizičko ozljeđivanje nisu doživljeni kao nasilje, nego kao nužan terapijski čin za obnovu poretka. Ovaj emocionalni semantički okvir objašnjava zašto su i 1749. godine takve prakse bile uvjerljive uključenim akterima. Primjerice, intervencije prefekta u prethodnim situacijama s optuženom i praksa traženja „odčinjavanja“ bolesti djeluju kao kolektivni emocionalni rituali: istodobno liječe bolest i spajaju zajednicu kroz zajedničko proživljavanje straha i olakšanja. U tom smislu, slučaj Barbare Petruše nije tek pravni čin, nego emocionalna pedagogija zajednice. Strah je i sam dio percepcije optuženičina tijela. Jedan od glavnih dokaznih materijala koji se tražio prilikom ispitivanja mučenjem bio je navodni đavolji pečat, koji isprva krvnik nije mogao naći jer Petruša očito nije imala nekih jasnih madeža ili drugih biljega na tijelu, te je tek pod najvišim stupnjem torture, na konjiću, pokazala na neki dio da je „pečat“, samo da mučenje prestane. Taj dio je potom izrezan i dan sudu kao otegotni dokaz. Time se pokazuje da su, kao što je to i Polgar primijetila, vještičja tijela zastrašujuća i drugačija od „ljudskoga“, jer imaju obilježja koja „normalna“ tijela nemaju.[127] Time optužene za vještičarstvo u potpunosti prelaze u domenu Drugoga.

Proces Barbare Petruše iz 1749. godine svjedoči o tome da su progoni vještica u kasnom razdoblju opstajali ne toliko zbog pravnih ili teoloških argumenata, koliko zbog *emocionalnih režima* koji su strukturirali osjećaje straha i gnjeva. Kroz svjedočenja i presudu vidimo kako su emocije funkcionirale kao uzrok, sredstvo i posljedica: one su mobilizirale zajednicu, legitimirale pravne odluke i reproducirale društveni poredak. Primjena teorija povijesti emocija pokazuje da procesi vještica nisu samo „praznovjerje“, nego kolektivna pedagogija osjećaja koja je zajednici omogućavala da definira i brani vlastiti identitet. Na taj način, prema britanskom povjesničaru Ronaldu Huttonu, obični ljudi dobivaju ohrabrenje da svoje svakodnevne nedaće pripisuju članovima navodne vještičje zavjere, što je uz primjere mučenja tijekom sudskoga procesa samo bilo potvrđivano navodnim priznanjima optuženih.[128] Time je, kako je to izraelski povjesničar Yuval Noah Harari zaključio, održana intersubjektivna kategorija „vještice“ koja je nametnuta stvarnosti, kao i pravnoj legislaturi, a ne samo predmetu mitova i predaja.[129]

Slučaj Barbare Petruše vrlo je specifičan slučaj jer se u detaljno i cjelovito sačuvanim dokumentima može vidjeti nekoliko razina stvarnosti koje vode prema boljem razumijevanju onoga što Febvre naziva „mehanizmima institucija epohe“, „prepoznatljivim bojama razdoblja“ i „manifestacijama ljudskog genija“.[130]

[127] POLGAR 2021: 131.

[128] HUTTON 2024: 312.

[129] HARARI 2024: 124.

[130] FEBVRE 1941: 13.

Prva je „stvarnost" svjedoka koji su sumnjičili optuženu Barbaru Petrušu za sve bolesti koje su zadesile Vivodinu i okolicu, pogotovo nakon određenih slučajeva u kojima su se sporili s njom. Zanimljivo je da je njihova stvarnost napadačka, a da se oni smatraju žrtvama.

No potpuno „drugu stvarnost" prikazuje prvo ispitivanje optužene, bez primjene mučenja, na kojem ona ustvari ima odgovor na svaki od ovih slučajeva te iz njezine perspektive ona je u svim ovim slučajevima žrtva nasilja, prevare, krađe i klevete, a ponajviše od vlastitoga sina Ivana Petruše. Barbara Petruša u svom dobrovoljnom iskazu kao jedini mogući argument za podudarnosti u bolestima koje su zadesile svjedoke ili njihovu obitelj navodi božansku pravdu zbog nanesene joj nepravde ili, kako je sama rekla, isplakanih suza.

„Treća stvarnost" koju vidimo jest njezin iskaz dan pod iscrpljujućim i vrlo teškim dvodnevnim ispitivanjem mučenjem, tijekom kojeg je prvotno čvrsto držala svoj stav iskazan u dobrovoljnom svjedočanstvu, no nakon određenog vremena boli na najvišem, trećem stupnju mučenja počela je davati iskaze istražiteljima za koje je smatrala da će ih zadovoljiti i da će zaustaviti bol. U brojnim drugim slučajevima ovaj su dio često vrlo dobro konstruirali sami istražitelji pa su vjerojatno priču optužene osobe samo potvrđivale. No ovdje se vidi da su to njezini stvarni iskazi dani pod torturom jer su uglavnom nevjerodostojni, često kontradiktorni i paušalni. Opisivanje susreta s navodnim demonom i druženja s navodnim drugim vještacima vrlo su plitka i osnovana na tek osnovnim predodžbama što bi vještice trebale raditi, primjerice širiti bolest i bacati tuču. Znakovito je da je pod mučenjem dala niz imena osoba koje je poznavala, no kasnije je sva osim dvaju povukla. Vrlo je moguće da istražitelji nisu prestajali s mučenjem dok nisu bili zadovoljni s odgovorima. Na sudu je vjerojatno ostavila dva imena žena s kojima je možda nekad u životu imala privatnih problema, no ostale je porekla.

Na kraju, „četvrta stvarnost" ovoga slučaja jest ona pravna koja je ova svjedočanstva, kao i iskaze pod torturom uklopila u pravni okvir i kriminalnu praksu 17. i 18. stoljeća koju smo opisali prije, te koja je u konačnici donijela smrtnu presudu pogubljivanjem mačem, a zatim spaljivanjem tijela na lomači.

Prve tri stvarnosti uključuju emocije u svojim najkompleksnijim aspektima, straha, mržnje, osjećaja nepravde na obje strane, no monolitna *emocionalna zajednica* i pravni okvir nadvladavaju pojedinca i staju na stranu zajednice u kojoj je optužena postala abominacijom i izopćenicom, stranim tijelom koje treba vatrom odstraniti iz društva, tako stvarajući kolektivno *emocionalno utočište* bez uznemirujućeg elementa. Četvrta je dio strukturiranog *emocionalnog režima* koji proizvodi dokaze koje želi dobiti, bez obzira na metodologiju i njezine nečovječne pristupe. To je upravo jedan od ključnih pokazatelja da su emocije zajednice bile jedan od ključnih preduvjeta za iskorištavanje pravnoga sustava kako bi se riješili osobni strahovi i nedaće ili pak nesređeni međuljudski odnosi u progonima vještica na sjevernohrvatskom prostoru u ranome novom vijeku.

Bibliografija

Izvori

Arhivska građa

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. HAZU – Kodeks IVd43, folio 29r–33v, 81r–92r.

Tiskana građa

BAYER, Vladimir. 1982. *Ugovor s Đavlom – procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj*, treće nepromijenjeno izdanje, 657–680. Zagreb: Zora.

CARPZOV, Benedikt. 1646. *Practica Nova Imperialis Saxonica Rerum Criminalium. In partes III divisa*, drugo ispravljeno izdanje. Wittenberg: Typis Michaeli Wendt.

TKALČIĆ, Ivan Krstitelj. 1892. Izprave o progonu vještcah u Hrvatskoj, *Starine* Knjiga XXV: 56–72.

Literatura

BARAC, Stjepko. 2018. *Tijelo pred sudom: kazneni postupci protiv vještica u 17. i 18. stoljeću u Banskoj Hrvatskoj*. Diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

BAYER, Vladimir. 1982. *Ugovor s Đavlom – procesi protiv čarobnjaka u Evropi a napose u Hrvatskoj*, treće nepromijenjeno izdanje. Zagreb: Zora.

BEUC Ivan. 1969. *Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj (1527–1945)*. Zagreb: Arhiv Hrvatske.

BILIĆ, Antun. 2006. Sudbeni postupak za kažnjive radnje u kontinentalnoj Hrvatskoj na početku ranog novog vijeka. *Pravnik* 40/2 (83): 23–61.

BOES, Maria R. 2016. *Crime and Punishment in Early Modern Germany. Courts and Ajudicatory Practices in Frankfurt am Main, 1526–1696*. London – New York: Routledge-Taylor & Francis.

BROOMHALL, Susan (ur.). 2019. *A Cultural History of the Emotions*. London: Bloomsbury Publishing.

BURGUIÈRE, André. 2006. *L'école des Annales: Une histoire intellectuelle*. Paris: Odile Jacob.

DIXON, Thomas. 2003. *From Passions to Emotions: The Creation of a Secular Psychological Category*. Cambridge: Cambridge University Press.

DOBRICA, Ladislav, Maja PAJNIĆ. 2013. Progoni tobožnjih vještica i vještaca u gradivu Hrvatskog državnog arhiva. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 19/1. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.

FEBVRE, Lucien. 1941. La sensibilité et l'histoire. Comment reconstituer la vie affective d'autrefois? *Annales d'histoire sociale* 3/1/2: 5–20.

FEBVRE, Lucien. 1948. Sorcellerie, sottise ou révolution mentale? *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations* 3/1: 9–15.

FIRTH-GODBEHERE, Richard. 2023. *Ljudska povijest emocija. Kako su naši osjećaji izgradili svijet koji poznajemo*. Zagreb: Školska knjiga.

FREVERT, Ute. 2011. *Emotions in History – Lost and Found*. Budapest – New York: Central European University Press.

FREVERT, Ute, Monique SCHEER, Anne SCHMIDT, Pascal EITLER, Bettina HITZER, Nina VERHEYEN, Benno GAMMERL, Christian BAILEY, Margrit PERNAU. 2011. *Emotional Lexicons: Continuity and Change in the Vocabulary of Feeling 1700–2000*. Oxford: Oxford University Press.

GINZBURG, Carlo. 1993. Microhistory: Two or Three Things That I Know about It. *Critical Inquiry* 20/1: 10–35.

HARARI, Yuval Noah. 2024. *Neksus. Kratka povijest informacijskih mreža od kamenog doba do umjetne inteligencije*. Zagreb: Fokus.

HOCHSCHILD, Arlie Russell. 1983. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley: University of California Press.

HORBEC, Ivana. 2010. Slavonske županije između Banske Hrvatske i Mađarske: uspostava civilne uprave i pitanje poreznog sustava u 18. stoljeću. *Arhivski vjesnik* 53: 177–196.

HORBEC, Ivana. 2018. *Prema modernoj državi. Uprava i politika u Banskoj Hrvatskoj 18. stoljeća*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

HUTTON, Ronald. 2024. *Vještice. Povijest straha, od pradavnih vremena do danas*. Varaždin: Stanek d. o. o.

KITONIĆ OD KOSTAJNICE, Ivan. 2004. *Directio Methodica Processus Iudiciarii juris consuetudinarij, Inclyti Regni Hungariae / Metodična uputa u sudbeni postupak po običajnom pravu slavnoga Ugarskog Kraljevstva*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

KUNA, Branko. 2014. Morfosintaksa i pragmatika hrvatske imenske formule ženskih osoba. *FLUMINENSIA* 26/2: 71–90.

MATT, Susan J., Peter N. STEARNS (ur.). 2014. *Doing Emotions History*. Champaign: University of Illinois Press.

MAŽURANIĆ, Vladimir. 1908. *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*. Zagreb: JAZU.

PLAMPER, Jan. 2015. *The History of Emotions: An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

POLGAR, Nataša. 2021. *Vještica na kauču: psihoanalitički ogledi o suđenju vješticama u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i fokloristiku.

REDDY, William M. 2001. *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotion*. Cambridge: Cambridge University Press.

REMY, Nicholas. 1929. *Demonolatry*. Translated by E. A. Ashwin. Edited with Introduction and Notes by the Rev. Montague Summers https://archive.org/details/DemonolatryNicholasRmyTrans.ByMontagueSummers1595/page/n27/mode/2up (posjet 15. 11. 2025.).

ROKSANDIĆ, Drago, Luka PEJIĆ, Marko JELENIĆ, Samanta PARONIĆ (ur.). 2022. *Mikrohistorija: pola stoljeća inovacija*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije; SKD Prosvjeta.

ROKSANDIĆ, Drago, Filip ŠIMETIN ŠEGVIĆ, Nikolina ŠIMETIN ŠEGVIĆ (ur.). 2019. *Annales in Perspective: Designs and Accomplishments*. Zagreb: Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb – Centre for Comparative Historical and Intercultural Studies.

ROSENWEIN, Barbara H. 2007. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*. Ithaca: Cornell University Press.

ROSENWEIN, Barbara H. 2016. *Generations of Feeling: A History of Emotions 600–1700*. Cambridge: Cambridge University Press.

TKALČIĆ, Ivan Krstitelj. 1892. Izprave o progonu vještica u Hrvatskoj. *Starine* Knjiga XXV: 1–103.

VUKELIĆ, Deniver. 2021. *Magija na hrvatskome povijesnom prostoru*. Zagreb: Školska knjiga.

LUKAVSKI, Ladislav. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025)*, *mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025 https://hbl.lzmk.hr/clanak/lukavski-ladislav (posjet 24. 11. 2025.).

TRIPARTIT. *Hrvatska enciklopedija*, *mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024 https://www.enciklopedija.hr/clanak/tripartit (posjet 15. 11. 2025.).

Witch Persecutions in Croatia through the Perspective of the History of Emotions

This paper analyses the 1749 case study of Barbara Petruša, a serf of Countess Ana Rozina Jelačić, née Baroness Vojnović, on the Vivodina estate in early modern northern Croatia, who was accused of magical crimes. The analysis is conducted primarily through the lens of the history of emotions, complemented by other contemporary historiographical and interdisciplinary approaches. By applying William Reddy's concept of emotional regimes, Arlie Hochschild's theory of emotional labour, Richard Firth-Godbehere's insights into the historical specificity of emotions, and Barbara Rosenwein's framework of emotional communities, the study demonstrates that emotions were crucial in mobilising the community, shaping witness testimonies, and legitimising judicial verdicts in witchcraft trials.

The 1749 trial of Barbara Petruša reveals that the persistence of late witch persecutions was determined less by legal or theological argumentation than by emotional regimes that structured experiences of fear and anger. Testimonies and the final judgement show that emotions functioned simultaneously as cause, instrument, and consequence: they mobilised the local community, legitimised legal decisions, and reproduced the existing social order.

The application of theories from the history of emotions thus indicates that witchcraft trials were not merely manifestations of "superstition" but forms of collective emotional pedagogy through which communities defined and defended

their identities. This is a key indicator that communal emotions were among the primary preconditions for utilising the legal system as a means of resolving personal anxieties, misfortunes, or strained interpersonal relations in witchcraft persecutions in northern Croatia during the early modern period.

Key words: history of emotions; emotions; emotional regimes; emotional labour; emotional communities; fear; anger; disgust; abomination; witch persecutions; Croatian early modern period

Ključne riječi: povijest emocija, emocije, emocionalni režimi, emocionalni rad, emocionalne zajednice, strah, gnjev, gnušanje, abominacija, progoni vještica, hrvatski rani novi vijek

Zvjezdana Sikirić Assouline
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3
10000 Zagreb
zsikiric@m.ffzg.hr

Deniver Vukelić
Školska knjiga d. d.
Masarykova 28
10000 Zagreb
deniver.vukelic@skolskaknjiga.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

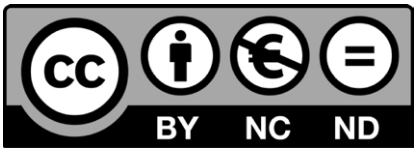
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.